

NEKA PITANJA PRIMJENE PRAVA U VRIJEME OKUPACIJE RIJEKE OD 1918. DO TRIANONSKOG UGOVORA

Izv. prof. dr. sc. Dalida Rittossa*
Prof. dr. sc. Budislav Vukas, ml.**

UDK: 342.56(439.25)"1920/1937"
342.23(497.5 Rijeka)"1920/1937"
341.382:(497.5 Rijeka)"1919/1920"
DOI: 10.3935/zpfz.74.4.2
Izvorni znanstveni rad
Primljeno: srpanj 2024.

O burnoj i nadasve zanimljivoj pravnoj prošlosti grada Rijeke napisani su mnogi radovi. I dok je u talijanskoj historiografiji posvećena posebna pozornost pravnim pitanjima koja je iznjedrila D'Annunzijeva okupacija toga grada, hrvatska pravna misao tim se povijesnim fenomenom bavi posve sporadično. Kako bi se barem donekle dao doprinos u rasvjetljavanju pravnog supstrata danuncijade i potaknula rasprava, autori u radu objašnjavaju društveno-politički kontekst provedene okupacije i zašto su novonastale okolnosti predstavljale kršenje međunarodnoga ratnog prava s obzirom na okupaciju. Povijest je pokazala kako u doba velikih nemira i socioloških, ekonomskih, kulturnih, političkih i inih poremećaja postoji pojačana opasnost od instrumentalizacije kaznenog prava u političke svrhe. Kako bi se ispitalo je li se kazneno pravo koristilo izvan doktrinarno proklamiranih svrha, a za svrhe i ciljeve okupacijske vlasti, provedeno je istraživanje građe posebnog arhivskog fonda Državnog arhiva u Rijeci. U konačnici je uzorak sačinjavalo 16 spisa Gradskog suda Rijeka koji su otvoreni od 12. rujna 1919. kada D'Annunzio ulazi u Rijeku pa do 4. lipnja 1920. kada je sklopljen Trianonski mirovni ugovor kojega je svrha bila dati

* Dr. sc. Dalida Rittossa, izvanredna profesorica Sveučilišta u Rijeci, Pravni fakultet, Hahlić 6, 51 000 Rijeka; dalida.rittossa@pravri.uniri.hr;
ORCID ID: orcid.org/0000-0002-1452-0838

** Dr. sc. Budislav Vukas, ml., profesor Sveučilišta u Rijeci, Pravni fakultet, Hahlić 6, 51 000 Rijeka; budislav.vukas@pravri.uniri.hr;
ORCID ID: orcid.org/0000-0003-0976-9169

konačno rješenje za "riječko pitanje". Iako rezultati analize potvrđuju tezu kako se instrumentalizacija kaznenog prava odvila na normativnoj razini putem brisanja zatečenog ugarskog prava i instaliranja "novog talijaniziranog riječkog prava", u sudskoj praksi to se isto novonastalo pravo koristilo u svrhu očuvanja neovisnog i nepristranog rada sudaca i promicanja pravednosti u rješavanju pojedinačnih životnih priča okrivljenika.

Ključne riječi: D'Annunzijeva okupacija Rijeke; okupacijske okolnosti; kršenje međunarodnog prava; instrumentalizacija kaznenog prava; sudska praksa Gradskog suda Rijeka

1. UVODNA PROMIŠLJANJA***

Rijetki su gradovi u Europi, pa i svijetu, kojih je municipalna povijest tako zanimljiva, bogata, osobita, kao ona grada Rijeke. Njezina višestoljetna egzistencija na znakovitom prostoru, koji ima, ili je imao, osobitu zemljopisnu i geopolitičku važnost, uz mnoge druge čimbenike bila je uzrokom značajnih povijesnih kontinuiteta i vrhunaca njegova razvitka i prosperiteta, ali osobito i diskontinuiteta. I baš je doba tih diskontinuiteta, nekako (p)ostalo zanimljivim povijesnoj znanosti različitih provenijencija, a nju dakako prati i pravna povijest. Rijetko je zabilježeno da se u povijesti nekoga grada može govoriti o primjeni međunarodnog prava, koje posebno određuje njegovu gradsku poziciju, ili su neki drugi instituti međunarodnog prava određivali odnose u različitim gradskim dijelovima i njihovim suodnosima. Ta osobitost njegova položaja, preplet najrazličitijih političkih, gospodarskih, prometnih i drugih čimbenika stvarali su i sasvim posebna određenja oblikovanja gradske autonomije, koja se vrlo teško može tumačiti iz neke konzistentnije ili tradicionalnije pravnoteorijske perspektive i doktrine. Tako analiza različitih odrednica specifičnosti riječke autonomije¹ u doba primjerice Marije Terezije ili Hrvatsko-ugarske nagodbe i danas zaokupljaju pravne teoretičare i pravne povjesničare, dominantno u

*** Ovaj rad je sufinanciralo Sveučilište u Rijeci projektom [uniri-iskusni-drustv-23-232] koji se provodi na Zavodu za kaznene znanosti Pravnog fakulteta u Rijeci. Rad je nastao i kao jedna od aktivnosti Zavoda za demokraciju, socijalnu pravdu i održivi razvoj Pravnog fakulteta u Rijeci.

¹ O fenomenu riječke autonomije pisalo se iznimno mnogo. Možemo kao primjere navesti: Stelli, G., *La lunga storia dell'autonomia fiumana*, u: Rossi, D. (ur.), *La Città di Vita cento anni dopo. Fiume, d'Annunzio e il lungo Novecento adriatico*, Wolters Kluwer, CEDAM, Milano, 2020., str. 1 – 24. Giovanni Stelli autor je i nedavno objavljene sinteze riječke povijesti na talijanskom jeziku, koja je prevedena na hrvatski jezik: *Storia di Fiume. Dalle origini ai giorni nostri – Povijest Rijeke. Od nastanka do naših dana*, Biblioteca dell'Immagine, Pordenone, 2017. O fenomenima riječke autonomije, iz

hrvatskoj, talijanskoj i mađarskoj znanosti, ali i šire. Jasno je da doba tih radikalnih povijesnih diskontinuiteta ima svoje osobite posljedice na neke pravne sustave. Osobito je dakako osjetljiva refleksija tih diskontinuiteta na kazneno pravo, koje svojim sustavom može postati instrument najrazličitijih deformacija ili radikalizama koji nastaju u doba čestih eksplozija, koji takve diskontinuitete prate. Doba nakon završetka Prvoga svjetskog rata jedno je takvo doba u povijesti grada. Ono će biti početak potpuno nove fizionomije Rijeke, koja bitno izmjenjuje svoj konstituirani srednjoeuropski identitet. Baš će 20. stoljeće biti stoljećem bitnih izmjena gradskih identiteta, kojih su posljedice u nekim segmentima razvidne i danas.

2. O CILJEVIMA I ULOGAMA KAZNENOG PRAVA

U kaznenopravnoj literaturi prevladava konsenzus kako se tijekom različitih razdoblja ljudske povijesti iskristalizirala posebna uloga kaznenog prava u uređenju života u nekoj zajednici. Za razliku od drugih grana prava, osnovna je uloga kaznenog prava suzbijati neprihvatljiva ponašanja pojedinaca i regulirati red putem primjene legitimne prisile. U trenucima u kojima pojedinac povređuje temeljne vrijednosti u društvu u mjeri u kojoj ono poprima obličje nekog kaznenog djela, aktivira se represivni mehanizam primjenom kaznenih sankcija. Kazneno pravo se tako tradicionalno smatra mehanizmom društvenog nadzora i još su Šilović i Frank upozorili kako putem kaznenopravnog normativnog supstrata država jamči i prijeti podanicima da će beziznimno biti kažnjen svatko tko povrijedi djelom ili propustom pravni interes zaštićen u kaznenom zakonu.² Zadaća je kaznenog prava stoga ispuniti zaštitnu funkciju u nekoj zajednici koja egzistira u zadanom prostoru i vremenu putem sprječavanja, smanjenja broja ili suzbijanja ponavljanja kaznenih djela, pa kaznenopravni normativni set posjeduje potencijalnu dinamiku djelovanja u smjeru smanjenja kriminaliteta.³ Sigurnost građana je, zaključuje Frank, najviši zakon u državi.⁴ Postavljanjem sustava zakonskih pravni pravila kojima se definiraju kaznena djela i kaznene sankcije te uvjeti za njihovu primjenu zbog ugrožavanja ili povređivanja temeljnih

povijesno-politološkog ugla vidi i: Toševa Karpowicz, Lj., *Rijeka (Fiume) 1868-1924. Od autonomije do države*, Udruga Slobodna Država Rijeka, Rijeka, 2021.

² Šilović, J.; Frank, S., *Krivični zakonik za Kraljevinu Srba, Hrvata i Slovenaca od 27. januara 1929.*, Jugoslavenska štampa, Zagreb, 1929., str. 1, 4.

³ Frank, S., *Kazneno pravo*, Izdavački zavod Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti, Zagreb, 1950., str. 4.

⁴ Frank, S., *Teorija kaznenog prava*, Tisak grafičkog zavoda Hrvatske, Zagreb, 1955., str. 25.

individualnih ili društvenih vrijednosti vlastodršci definiraju kriminalnu zonu sačinjenu od najtežih kažnjivih ponašanja građana,⁵ ali isto tako ostvaruju i uvjete za stabilno i uređeno egzistiranje same zajednice.⁶ Prema Radbruchu, samim time što postoji, država ima pravo kažnjavanja kako bi očuvala svoju egzistenciju.⁷ Da bi ovaj cilj bio ostvaren, a u duhu iznesenoga, Binding govori o pravu države na poslušnost ili pokornost građana / *Recht auf Gehorsam oder Botmäßigkeit*.⁸ Ovime se zatvara jedan posve normativni teleološki krug koji ima svoju jasno naznačenu praktičnu egzistencijalnu funkciju, pa je kazneno zakonodavstvo ujedno i neraskidiv izraz suvereniteta države.

Moderna kaznenopravna misao prenijela je zaključke kako je kazneno pravo emanacija državnog suvereniteta,⁹ odnosno kako se ono smatra bastionom suvremenosti.¹⁰ Kao državno pravo, ono vrijedi unutar teritorijalnih granica svake pojedine države onako kako ga je oblikovao zakonodavac u okviru svojih ustavnih ograničenja. Kazneno zakonodavstvo je stoga lokucija državnog suvereniteta da na svom području autonomno stvara i implementira svoje kazneno zakonodavstvo. Na temu zašto je tako napisani su mnogobrojni radovi, no ako

⁵ Grozdanić, V.; Škorić, M.; Martinović, I., *Kazneno pravo, Opći dio*, Pravni fakultet Sveučilišta u Rijeci, Rijeka, 2013., str. 1. U fokusu su temeljne, najbitnije vrijednosti koje u modernim ustavnim demokracijama odgovaraju pravima i slobodama proklamiranim u Ustavu. U skladu s uvriježenom pravnom misli, što su na hijerarhijskoj ljestvici vrijednosti neko pravo ili sloboda na višoj poziciji, to država mora ozbiljnije pristupiti njihovoj zaštiti (*Die Schutzverpflichtung des Staates muss unso ernster genommen werden, je höher der Rang des in Frage stehenden Rechtsgutes innerhalb der Wertordnung des Grundgesetzes anzusetzen ist.*). Oberverwaltungsgericht NRW, 4 A 1361/15 od 19. ožujka 2019. Slijedom iznesenoga, točnije bi bilo govoriti o pravu, ali i dužnosti države da kažnjava. Na koji način pretočiti to pravo i dužnost u konkretnu normu, ovisit će o ocjeni zakonodavca kako primijeniti doktrinu *ultima ratio* i načelo razmjernosti.

⁶ U ustavnopravnoj teoriji ostalo je zabilježeno kako je sredinom 19. stoljeća Vrhovni sud Massachusettsa priznao pravo zakonodavca da postavlja ograničenja nad pravima građana zbog promicanja općeg dobra (*Commonwealth vs. Cyrus Alger*, 7 Cush. 53, 61 Mass. 53, 1851), pa i donošenjem zakona kaznenopravnog karaktera (*Commonwealth v. Tewksbury*, 52 Mass. 55, 1846).

⁷ Radbruch, G., *Rechtsphilosophie, Studienausgabe*, C. F. Müller, UTB Uni-Taschenbücher Verlag, Heidelberg, 1999., str. 155.

⁸ Binding, K., *Handbuch des Strafrechts, vol. 1*, von Duncker und Humblot, Leipzig, 1885., str. 183.

⁹ Zlatarić, B., *Krivično pravo*, I. svezak, Informator, Zagreb, 1972., str. 24.

¹⁰ Grozdanić *et al.*, *op. cit.* u bilj. 5, str. 34.; Horvatić, Ž.; Derenčinović, D.; Cvitanović, L., *Kazneno pravo, Opći dio 1, Kazneno pravo i Kazneni zakon*, Pravni fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 2016., str. 17.

bi se ovaj odnos trebao svesti u jedan jasan zaključak, čini se kako je Dubber bio sasvim u pravu kada je obzornicu suverenitet – država povezao s *ius puniendi*. Naime, njegova je čvrsta postavka kako je moć kažnjavanja usko povezana s moći vladanja, zapravo, sa samom idejom političke moći. Sve to dovodi do zaključka kako državi bez prava na kažnjavanje nedostaje suverenitet, esencija državotvornosti.¹¹ Iako je u novije doba to pravo nagriženo internacionalizacijom kaznenog prava, a posebice od stupanja na snagu Lisabonskog ugovora normativnom kreativnosti u okviru Europske unije, njegovi korijeni sežu u daleku prošlost jer u svojoj suštini ono je strogo patrijarhalno. Metaforički rečeno, država poput domaćina ima pravo upravljati poslovima svoga domaćinstva, a što uključuje i ovlast discipliniranja svojih članova.¹² Stoga ne iznenađuju povijesni normativni tragovi koji potvrđuju kako je pitanje opstojnosti anatomije neke zajednice ovisilo o njezinu umijeću stvaranja i primjene vlastitih pravnih pravila i razrješavanja deliktne situacija i sporova pred legitimnim predstavnikom vlasti.

Slijedom iznesenoga čini se razumljivim zašto je kaznenopravna norma još od najranijeg razvoja prava i zajednica služila za osiguravanje elementarnih uvjeta zajedničkog života u jednome društvu. Prema Cvitanoviću, govorimo o uvjetima opstanka ljudske zajednice na humanoj razini postojanja.¹³ Fokus na ovoj karakteristici kaznenopravnih normi dovodi nas do novoga zaključka kako one nisu statične i strogo odvojene od ostatka normativnih izričaja, već transcendiraju zadane granice svoje svrhovitosti unutar sustava pravnih pravila i poprimaju bitne političke konotacije. Prilagodljivost i elastičnost obilježje je i političkih postulata i normi koje zacrtavaju smjerove upravljanja zajednicom u raznim segmentima društvenog života. Ne može se zanijekati kako se stoga i kaznenim pravom postižu određeni politički ciljevi pa kaznena pravila mogu predstavljati isječak iz proklamiranog manifesta političke misli. No kako kaznene norme odražavaju društveni poredak i predstavljaju oblik društvene prisile, povijest je pokazala da su se represijom obojene norme znale rabiti i izvan okvira naznačenih svrha i uzimati kao sredstvo očuvanja zauzetih pozicija vlasti. Time se otvara put tiraniji na kojem se, prema Zlatariću, nositelji političke moći služe kaznenim pravom kao gospodari svojim slugom.¹⁴ Instrumentalizacija kaznenoga

¹¹ Dubber, M. D., *Criminal Law in Comparative Context*, Journal of Legal Education, vol. 56, br. 3, 2006., str. 433.

¹² Dubber, M. D., *Criminal Jurisdiction and Conceptions of Penalty in Comparative Perspective*, The University of Toronto Law Journal, vol. 63, br. 2, 2013., str. 254 – 255.

¹³ Cvitanović, L., *Svrha kažnjavanja u suvremenom kaznenom pravu*, Hrvatsko udruženje za kaznene znanosti i praksu, Ministarstvo unutarnjih poslova, Republike Hrvatske, Zagreb, 1999., str. 10.

¹⁴ Zlatarić, *op. cit.* u bilj. 9, str. 27.

prava (*Instrumentalisierung des Strafrechts*) dovodi do izvitoperenosti njegove biti i aksiološke degradacije, čime ono prestaje biti vezivno tkivo kojim se promiče kohezija u društvu, poziva na solidarnost i zaziva pravедnost. Izobličeno u kvalitativnom i kvantitativnom smislu dok se koristi izvan doktrinarno izbalansiranih svrha, ono može dovesti do teških posljedica vezanih uz abuzivno vršenje vlasti. Zbog njegove represivne prirode, sasvim je vjerojatno da se rizik od instrumentalizacije ne može u potpunosti isključiti, no čini se izglednim da će autoritarno nastrojena vlast upravo koristiti kaznenopravnu normu za vlastite svrhe i ciljeve u trenutcima socioloških, ekonomskih, kulturnih, političkih i inih kriza. Isto tako u vrijeme krize rastu i izgledi da će se favorizirati sve oštija kaznenopravna rješenja, što prema Stuntzu predstavlja "patološku politiku kaznenog prava".¹⁵

Stručnjaci se slažu kako pojačano posezanje za kaznenim pravom može biti vezano uz još jedan fenomen, a to je jačanje njegove moralne funkcije. Prema Welzelu, kazneno pravo oblikuje i učvršćuje moralno uvjerenje građana,¹⁶ pa je razumljivo da kazneno pravo ima i socijalno-etičku funkciju.¹⁷ Stoga u kriznim vremenima u kojima slabe moralne norme ili se one iznova moraju redefinirati zbog novih političkih okolnosti nije isključeno da će kazneno pravo biti još represivnije. Ovime se otvara cijela paleta pravno-filozofskih odnosno pravno-etičkih pitanja vezanih uz mehanizme ograničavanja nametljive i (potencijalno) opasne vlasti koja se koristi Kantovom maksimumom kako je pravo povezano s moći prisile u vlastite probitke.¹⁸ I dok je danas u modernoj kaznenopravnoj dogmatskoj misli jasno zauzeto stajalište kako funkcija kaznenog prava ne smije vući društvo unazad i služiti za etabliranje određenih vrijednosti koje još nisu općeprihvaćene, u prošleme stoljeću postoje takvi primjeri politički motiviranih rješenja.¹⁹

¹⁵ Stuntz, W. J., *The Pathological Politics of Criminal Law*, Michigan Law Review, vol. 100, br. 3, 2001., str. 509.

¹⁶ Welzel, H., *Das Deutsche Strafrecht, Eine systematische Darstellung*, De Gruyter Lehrbuch, Berlin, 1969., str. 5.

¹⁷ Zlatarić, *op. cit.* u bilj. 9, str. 21.

¹⁸ Kant, I., *Die Metaphysik der Sitten*, Philosophischen Bibliothek Band 42, Leipzig, 1919., str. 36.

¹⁹ Novoselec, P., *Opći dio kaznenog prava*, Sveučilište J. J. Strossmayera u Osijeku, Pravni fakultet Osijek, Osijek, 2016., str. 7 – 8.

3. OKUPACIJSKE OKOLNOSTI I GLEDIŠTA MEĐUNARODNOG PRAVA

Imajući sve navedeno u vidu, s distancom od više od jednog stoljeća, postavlja se pitanje koju je ulogu kazneno pravo imalo u doba D'Annunzijeve okupacije Rijeke. Do sada provedene povijesno-pravne studije govore o političkoj kompleksnosti koja je u to doba vladala Rijekom budući da su se burni geopolitički događaji preslikali na svakodnevni život Riječana. U ozračju netom završenog Velikoga rata još se uvijek preslagivala mapa Europe i ostatka svijeta, a o pravnom položaju Rijeke na Pariškoj mirovnoj konferenciji teško da se mogao postići konsenzus zbog niza razloga. Političku dinamiku su među ostalim označili buran raspad Austro-Ugarske Monarhije, težnje formiranja južnoslavenske države, pojava novih idealističkih koncepcija s totalitarnim predznacima, talijanska posezanja s naznakom imperijalističkih nastojanja i u konačnici sama talijanska okupacija.²⁰ O mirnom tijeku predaje vlasti mjesnom odboru Narodnoga vijeća SHS i neprihvatanju ove faktualnosti od strane *Consiglio Nazionale* i njegovim naknadnim potezima te drugim nepovoljnim društveno-političkim okolnostima u samoj Rijeci i okolici detaljno je pisao Čulinović.²¹

Nakon iskrcavanja talijanske vojske u Trstu 3. studenoga 1918. slijede slični događaji i u ostalim istarskim gradovima. Povijesni izvori, koje predstavlja Šepić, pokazuju gotovo istovjetan način okupacijskog zaposjedanja Pule, Pazina, Opatije, Matulja, Voloskog, Buzeta, Cresa, Lošinja, Rijeke, Krka i drugih istarskih gradova početkom tog mjeseca.²² Pod izlikom savezničkih i udruženih snaga Antante, uz objašnjenje obveze uvođenja reda i mira u istarske gradove, doduše na temelju Ugovora o primirju s Austro-Ugarskom od 3. studenoga, talijanska je vojska (mornarica i kopnena vojska) preuzimala grad za gradom, smjenjujući čelnike narodnih vijeća.

Ugovor u točki 3. ističe pravo evakuacije i ispražnjenja definiranog područja, te daje savezničkim i udruženim snagama pravo realizacije, što zapravo znači kako im je dan okupacijski mandat. Iako u samom početku bez žrtava i većih

²⁰ Vukas, B. ml.; Borbelj, D., *Talijanska okupacijska uprava u Istri 1918. – 1920. s gledišta međunarodnog prava*, Zbornik radova s Petoga motovunskog kolokvija održanoga 17. studenoga 2018. u Motovunu "Habsburgovci i Istra u pravu i povijesti", Državni arhiv Pazin, Josip Turčinović d.o.o., Općina Motovun, 2019., str. 245 – 249.

²¹ Čulinović, F., *Riječka država od Londonskog pakta i Danuncijade do Rapalla i aneksije Italiji*, Školska knjiga, Zagreb, 1953., str. 32 – 40.

²² Šepić, D., *Istra uoči Konferencije mira (Talijanska okupacija Istre 1918. i istarski Hrvati)*, Zbornik Odsjeka za povijesne znanosti Zavoda za povijesne i društvene znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti, vol. 4, 1961., str. 356 – 362.

nereda među domaćim pučanstvom, nova okupacijska vlast svojim proglasima, izjavama i postupcima duboko je ponižavala predstavnike većinskog hrvatskog i dijelom slovenskog naroda i njihove nacionalne vrijednosti.²³ Vlast je predavana i s obrazloženjima o njezinoj provizornosti, s najavama konačnog rješenja međudržavnih odnosa nakon mirovne konferencije. Neizvjesna rješenja detaljno dogovarana u Londonu 1915. te tijekom rata postajala su tako realnost najavljujući novu stranicu povijesti istarskih Hrvata i Slovenaca.

Iako je postojao okupacijski mandat (Ugovor o primirju s Austro-Ugarskom), nova je talijanska okupacijska vlast uvelike kršila odredbe međunarodnoga ratnog prava s obzirom na okupaciju. Pravilnik o zakonima i običajima rata iz 1907. godine (dodatak IV. Haške konvencije) u svojem III. dijelu "O vojnoj vlasti na zemljištu neprijateljske države" jasno naznačuje obveze okupanta. Ugovor o primirju svakako je bio u suglasju s ovim temeljnim odredbama kodificiranoga međunarodnog običajnog prava, te se morao primjenjivati u skladnu s načelom *lex specialis derogat legi generali*. Valja napomenuti kako se u analizi ovih izvora potrebno ograničiti samo na one sadržaje relevantne za temu rasprave. Uspoređujući faktografiju Šepića i osnovne postavke međunarodnog prava, posve je jasno kršenje velikog dijela odredaba ovog Pravilnika, ali i samog Ugovora o primirju s Austro-Ugarskom. U svojem prvom dijelu "Uvjeti na kopnu" Ugovor u točki 4. određuje posebna prava okupanta: 1. sloboda kretanja za okupacijsku vojsku na okupiranom području i mogućnost korištenja austro-ugarskih prometnih sredstava;²⁴ 2. zaposjedanje strateških točaka bitnih za sprječavanje daljnjih ratnih operacija, a u svrhu očuvanja reda; 3. rekvizicija, uz plaćanje u korist savezničkih četa, ma gdje se one nalazile.²⁵ Posebice je važno pravo okupanta navedeno pod 6, koje daje okupantu isključivo pravo nadzora nad postojećim tijelima vlasti. Za civilnu prerogativu određeno je dakle: "Provizorna uprava područja, što će ih isprazniti Austro-Ugarska, bit će povjerena lokalnim ovlastima." Okupator je

²³ O navedenom više: Vukas, Borbelj, *op. cit.* u bilj. 20, str. 245 – 265.

²⁴ Okupirana područja određena su u točki 3. navedenog dijela Ugovora. Tekst Ugovora o primirju s Austro-Ugarskom prema: Šišić, F. (sabrao), *Dokumenti o postanku Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca 1914.-1919.*, Naklada "Matice Hrvatske", Tisak Nacionalne tiskare, Zagreb, 1930., str. 221 – 224.

²⁵ Haški pravilnik o vođenju rata na kopnu iz 1907. u članku 52. određuje kako se rekvizicija može provoditi samo za potrebe okupantske vojske te da dobra i usluge koja se rekviriraju moraju biti primjerena mogućnostima toga kraja. Rekvizicija se nipošto ne smije provoditi u pomaganju u ratnim pothvatima protiv vlastite zemlje. Rekviziciju valja odmah u gotovu isplatiti. Ako to nije moguće, valja izdati priznaticu te isplatu izvršiti u što kraćem roku; prema Ibler, V., *Rječnik međunarodnog javnog prava*, Informator, Zagreb, 1987.

ovim Sporazumom stoga dobio isključivo pravo nadzora nad radom postojećih lokalnih upravnih organa.

Međunarodnopravnu analizu o okupaciji Vojske Kraljevine Italije moguće je početi pitanjem je li Austro-Ugarska uopće imala pravo zaključivati takav ugovor 3. studenoga s obzirom na odluku Narodnog vijeća od 29. listopada 1918. Bartulović logično postavlja pitanje koji je razlog da je okupaciju mogla vršiti samo Italija, a ne primjerice Kraljevina Srbija, također sila pobjednica.²⁶ U okolnostima specifičnosti ustroja Austro-Ugarske Monarhije, gdje predstavnici Južnih Slavena nisu mogli sudjelovati u kreaciji vlastite vanjske politike, važna je i činjenica da je nova vlada u Zagrebu vrlo brzo stupila u diplomatske kontakte s Antantom. Predsjednik Predsjedništva Narodnog Vijeća SHS Anton Korošec već 3. studenoga u svojoj notifikaciji vladama Antante izvješćuje Saveznike o promjenama među Južnim Slavenima u Monarhiji i moli velike sile da "izvole priznati Narodno Vijeće u Zagrebu kao redovnu vladu rečenog naroda, (Jugoslavenskog, Srba, Hrvata i Slovenaca, op. autora) priznati u isto vrijeme ovaj narod kao naciju savezničku i priznati najzad trupama jugoslavenskih dobrovoljaca, koje se bore u srpskoj vojsci u Srbiji, Crnoj Gori, Murmanskoj, Rusiji i Sibiru karakter ratujuće stranke".²⁷ Korošec u svojoj notifikaciji potvrđuje činjenicu o državnosti Države SHS, koja ih je prema kriterijima međunarodnoga prava ispunjavala.²⁸ Ovdje valja dometnuti i činjenicu da je primjerice Čehoslovačka, koja je u istom smislu bila jedna od sljednica bivše Austro-Ugarske, ne samo bila vrlo brzo međunarodnopravno priznata već je bila priznata i kao zaraćena stranka na strani Antante.²⁹

Temeljni aksiom međunarodnog ratnog prava polazi od činjenice kako se okupacijom ne može steći tuđe područje.³⁰ Iako se u mnogim javnim nastupima spominjala mirovna konferencija, prema iskazima okupanta bilo je jasno da je riječ o pripajanju područja Istre, otokâ i Rijeke Kraljevini Italiji.

I u kontekstu pravnog položaja Rijeke, koji je bio nešto drukčiji u odnosu na Istru ili otoke, budući da Rijeka nije spomenuta u Londonskom ugovoru iz

²⁶ Bartulović, Ž., *Sušak u odnosima Kraljevine SHS i Italije 1918.-1925.*, Zbornik Pravnog fakulteta u Zagrebu, vol. 50, br. 6, 2000., str. 960.

²⁷ Prema: Šišić, *op. cit.* u bilj. 24, str. 225 – 226.

²⁸ O državnosti Države SHS s gledišta međunarodnog prava vidi: Vukas, B., ml., *Hrvatska državnost – pravno-povijesne prosudbe*, Sveučilište u Rijeci, Pravni fakultet, Rijeka, 2017., str. 77 – 85.

²⁹ O tomu Bartulović, Ž., *Sušak 1919.-1947. – državnopravni položaj grada*, Pravni fakultet Sveučilišta u Rijeci, Državni Arhiv u Rijeci, Adamić, Rijeka, 2004., str. 45 i dalje.

³⁰ Andrassy, J.; Bakotić, B.; Seršić, M.; Vukas, B., *Međunarodno pravo 3*, Školska knjiga Zagreb, Pravni fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 2006., str. 178 – 182.

1915.,³¹ mnogi akti talijanske okupacijske vlasti uspostavljene u Rijeci pokazuju karakter aneksije grada. Za potrebe ovog rada možda je najzanimljivije naznačiti kako su analizirane sudske odluke, o kojima govorimo u daljnjim razmatranjima, bile izrečene u ime talijanskog kralja. Tako tiskani predlošci sudskih presuda sadržavaju formulaciju kako se ona izjavljuje “in nome di sua maestà Vittorio Emanuele III., per grazie a Dio e la volontà della Nazione, Re d’Italia”.³² Okupant ima pravo provoditi vlast nad okupiranim područjima u svoje ime, ali on nije nositelj suverenosti nad okupiranim područjem. Ova stilizacija ipak upućuje na činjenicu kako je talijanska okupacijska vlast gotovo smatrala ovo područje dijelom Italije, budući da ne sadržava nikakve odrednice u stilizaciji, koje bi mogle upućivati na to da se vlast ostvaruje u okviru okupacijskog mandata. Polazeći od sadržajne važnosti kaznenog prava, njegova ključnog mjesta u poimanju državne suverenosti, ovom se raspravom želi među inim i propitati može li kazneno pravo postati instrument državne politike države okupanta, a u tom slučaju okupacija je već znatno prekoračena.

Okupantu je zabranjena nasilna promjena vlasti zatečene na okupiranom području. Na tom je načelu temeljena i točka 6. Ugovora o primirju, koja određuje zabranu ukidanja lokalnih organa vlasti, a savezničkim okupacijskim postrojbama daje isključivo pravo nadzora.

Nakon uspostave Narodnog vijeća 29. listopada 1918. u skladu s raskidom Hrvatsko-Ugarske nagodbe, paralelno je uspostavljen i talijanski *Consiglio Nazionale*.³³ Međutim, 17. studenoga 1918., u vrlo kompleksnim vojnim i diplomatskim

³¹ Na ovom mjestu ne može se dublje ulaziti u prijepore vezane uz Londonski ugovor iz 1915. Talijanska pravna doktrina ga brani uspoređujući ga s nekim sličnim diplomatsko-političkim izjavama. S obzirom na to da je pravni položaj Rijeke do 1918. bio vrlo specifičan, obećavati Rijeku Italiji 1915. bio bi velik rizik. Stoga neki talijanski pisci navode formulaciju “Patto di Londra più Fiume” kao primjerice Ghisalberti, više: Vukas, B., ml., *Talijanska okupacijska politika u Istri i Kastavštini u drugoj polovici 1918. godine – pravni aspekti*, Zbornik Kastavštine, vol. 19, 2011., str. 71 – 89.

³² Ovo je razvidno u više analiziranih sudskih presuda. Neke kasnije presude, kada će biti dodatno aktualizirana ideja o uspostavi riječke države, sadržavat će stilizaciju prema kojoj se sudska odluka izriče “u ime riječkog suverenog naroda / in nome del popolo sovrano di Fiume”. Primjerice, Regio Tribunale Penale di Fiume, 1227/1920 od 21. rujna 1920.

³³ O ovim događajima jako se mnogo pisalo, osobito u talijanskoj pravnoj doktrini. Na ovom se mjestu hrvatska i talijanska doktrina bitno razilaze, jer polaze od različitih teza, i u kontekstu opsega i teme ovoga rada ne mogu se dalje izlagati. Vidi recentno: Annibale, S., *La questione di Fiume nel diritto internazionale*, Unione Italiana Fiume, Università popolare Trieste, Centro di ricerche storiche, Rovinj, 2011., str. 45. i dalje.

okolnostima, *Consilio Nazionale* je nasilno preuzeo vlast u gradu, postavivši se kao jedini gradski "zakonodavac". U doba do D'Annunzijeva dolaska *Consilio nazionale* samovoljno i protivno odredbama međunarodnog prava, općeg i partikularnog, znatno širi svoje nadležnosti i mijenja strukturu. Na ovom mjestu valja navesti još jedan partikularan izvor međunarodnog prava vezan uz ovaj talijanski okupacijski mandat. U okolnostima važnih kriznih trenutaka u gradu i jačanja napetosti, te vojnih sukoba i žrtava, napose iz srpnja 1919., Savezničko vijeće koje je djelovalo u okviru Mirovne konferencije odlučuje u Rijeku poslati Mješovito povjerenstvo, koje je trebalo ispitati navedene događaje. Rezultat rada tog Povjerenstva bilo je Mišljenje, koje je među ostalim tražilo, prema Čulinoviću, "da se ima raspustiti riječki 'Consiglio Nazionale' s time da na njegovo mjesto treba doći jedno predstavničko tijelo, koje riječki građani sami slobodno izaberu, pod nadzorom savezničkih komandi."³⁴ Ne ulazeći dalje u sadržaj ovog Mišljenja i sav kontekst s njime u svezi, možemo jasno napomenuti kako je ovdje riječ o još jednom izvoru *legis specialis*, koje definira sadržaj i postupke talijanskog okupacijskog mandata, koji predviđa uloge i nadležnosti propisane za još neke savezničke države. Tijekom 1919., i nakon D'Annunzijeva upada, ovi zaključci ne samo da se neće poštovati, nego će D'Annunzio donijeti dodatne faktične dekrete, kojima će u smislu nadležnosti i institucionalne strukture ovo Vijeće biti znatno rekonstruirano. Time je talijanska vlast postala uzurpator prava koja nikako nije imala prema odredbama o okupaciji u smislu međunarodnog prava.

Za potrebe ove rasprave valja navesti još jednu, kako navode Andrassy i suradnici, "najvažniju" dužnost okupanta. Ta je dužnost okupanta da "poduzme sve mjere kako bi po mogućnosti uspostavio i održavao javni red i život, i to uz poštivanje domaćih zakona, ako nije u tome apsolutno spriječen. Sve te mjere i eventualno doneseni propisi moraju se kretati u granicama koje po naravi stvari slijede iz privremenosti stanja okupacije. Prema tome, nije dopuštena nikakva izmjena domaćeg zakonodavstva koja nije bezuvjetno potrebna radi ratnih stvari. Smatra se dopuštenim donošenje propisa unutar postojećih zakona, što mora biti u interesu pučanstva i pravilnog odvijanja uprave (npr. propisivanje maksimalnih cijena, racioniranje robe i sl.)."³⁵

Citirane su ove vrlo sažete i tako jasne misli doktrine međunarodnog prava, koje se odnose na interpretaciju čl. 43. Pravilnika.³⁶ Iz državne suverenosti proizlazi kako država okupant mora poštovati zakone koji su na snazi u državi

³⁴ Čulinović, *op. cit.* u bilj. 21, str. 80 i dalje.

³⁵ Andrassy *et al.*, *op. cit.* u bilj. 30, str. 179.

³⁶ Za tekst Pravilnika vidi: Lapaš, D.; Šošić, T. M., *Međunarodno javno pravo – izbor dokumenata*, Sveučilište u Zagrebu, Pravni fakultet, Zagreb, 2005., str. 763.

koje je područje okupirano, a bilo kakva zakonodavna intervencija može biti samo izraz izvanrednosti, tj., kako navodi Pravilnik, "krajnje spriječenosti". Kazneno pravo i kazneni postupak ni u kojem slučaju ne spadaju u okolnosti "krajnje spriječenosti" ili izvanrednosti, naprotiv, njihova je izmjena vrlo osjetljivo pitanje i ona mora biti izraz krajnje stabilnosti i temeljitosti u donošenju novog zakona ili njegove izmjene. Već se pokazalo, prema relevantnim povijesnim izvorima, kako su uvjeti u gradu bili takvi da neke posebne mjere za održavanje reda i života nisu bile potrebne. Jedini remetitelji tih prilika bili su talijanska okupacijska vlast i kasniji pripadnici različitih talijanskih paravojskih formacija.

Spomenute okolnosti s ekonomskom devastacijom koja je uskoro slijedila generirale su opću nesigurnost koja po dosadašnjim istraživanjima može predstavljati plodno tlo za korištenje kaznenog prava kao sredstva kontrole u službi okupacijske vlasti.³⁷ Kako bi se ustanovilo je li tako, pokazalo se nužnim provesti istraživanje o primjeni kaznenog prava u redovitom sudovanju za danuncijade. Odgovore je tražilo pitanje koji su se to punitivni instrumenti primjenjivali u kaznenim postupcima na Gradskom sudu Rijeka, i to posebice jesu li se okrivljenicima stavljala na teret kaznena djela iz mađarskog Kaznenog zakona iz 1878. godine, talijanskog Kaznenog zakona iz 1889. godine ili normativnih akata kreiranih od strane nositelja vlasti tijekom okupacije. Primjena Csemegijeva ili Zanadrellijeva zakonskog teksta, odnosno novokreiranih propisa okupacijskog režima će izravno pokazati kakva je bila kaznenopravna situacija u Rijeci, odnosno je li se pravni život odvijao pod diktatom međunarodnoga ratnog prava s obzirom na okupaciju ili se, kako tvrdi Čulinović, primjenjivalo novo riječko pravo u obliku dekreta, zakona i dr. koji su ukidali ili mijenjali do tada primjenjivane ugarske propise radi stvaranja uvjeta za integriranje Rijeke u talijanski pravni prostor.³⁸ Budući da je postojao rizik od talijanizacije riječkog sudovanja, a ne postoje konkretna saznanja u kolikoj se mjeri on i ostvario, takav

³⁷ Medved tako piše kako su ekonomija i proizvodnja u Rijeci stale i kako su se zaredali imovinski delikti po trgovinama, skladištima i stanovima, najčešće u hrvatskom vlasništvu. Grad je postao odredište onih koji su u njega došli kako bi se na brzinu obogatili. Medved, M., *Katolička crkva i D'Annunzijeva okupacije Rijeke*, Časopis za suvremenu povijest, vol. 44, br. 1, 2012., str. 112. O razmjerima gospodarske krize svjedoči građa Državnog arhiva u Rijeci pa se tako u spremištu tog arhiva čuva Odluka Talijanskog nacionalnog vijeća o zabrani proizvodnje i prodaje slatkiša zbog nestašica od 1. travnja 1920. kao i fotografije djece koja su zbog loših gospodarskih prilika preseljena u Italiju. Zakošek, B.; Poropat, S., *Rijeka 1919. – fašizam prije fašizma, D'Annunzio i danuncijada u gradivu Državnog arhiva u Rijeci, Izložba povodom Međunarodnog dana arhiva 2019. godine*, Vjesnik Državnog arhiva u Rijeci, vol. 61/62, 2020., str. 53 – 55.

³⁸ Čulinović, *op. cit.* u bilj. 21, str. 56 – 57.

uvid rasvijetlit će vezu između pojedinih političkih ideja nositelja okupacijskog mandata i njihove izravne primjene u kaznenopravnoj praksi.

4. KAZNENI PREDMETI GRADSKOG SUDA RIJEKA / *REGIA PRETURA DI FIUME* – POGLED UNAZAD

4.1. Metodološke odrednice i postavljanje uzorka istraživanja

Na važnost povijesnih istraživanja za razvoj znanstvene misli upozorio je još Ciceron glasovitom tvrdnjom kako nas neznanje o prošlim vremenima stavlja u poziciju djeteta, a ako ne iskoristimo postignuća tih vremena, svijet će neminovno ostati u djetinjstvu znanja.³⁹ Takav savjet primjenjiv je i za donošenje zaključaka o povijesnim odrednicama kaznenog prava kao društvenog konstrukta u određenom prostoru i vremenu. Kako bi se istražila pravna klima i uloga kaznenog prava kakvu su mu dodijelili D'Annunzio i njegovi pristaše tijekom zauzeća Rijeke, jedan od mogućih načina je provesti metaanalizu do sada objavljenih znanstvenih studija na tu temu. No, pretraživanje Hrčka, centralnog portala hrvatskih znanstvenih i stručnih časopisa u otvorenom pristupu, korištenjem ključnih riječi "D'Annunzio", "okupacija Rijeke", "riječko pitanje" rezultiralo je iznimno malim brojem radova (njih 17), od kojih su samo dva nudila u određenom dijelu povijesno-pravnu analizu koja ne uključuje kaznenopravni fokus.⁴⁰ Daljnjim pretraživanjem kataloga Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu te pravnih fakulteta u Rijeci, Zagrebu, Osijeku i Splitu otkrivena su dodatna 34 znanstvena rada. I ovoga puta pokazalo se kako najveći broj radova prenosi zaključke o D'Annunzijevu liku i djelu u analizama na književnoj, filozofskoj i teološkoj razini ili u posve suvremenom povijesnom kontekstu. Hrvatski autori gotovo incidentalno istražuju povijesno-pravni supstrat danuncijade pa i dalje stoji Medvedova tvrdnja kako od izdavanja Čulinovićeve monografije nije došlo do znatnijeg napretka u znanstvenoj misli.⁴¹ Zbog izostanka radova Pavlaković zaključuje kako treba govoriti o kolektivnoj amneziji, a ne o kolektivnom sjećanju na D'Annunzijevu okupaciju.⁴² Sama je okupacija grada, kako tvrdi

³⁹ Prema Evans, J. R., *Back to the Future: Reclaiming America's Constitutional Heritage*, Jameson Books, Ottawa, 1998., str. 31.

⁴⁰ Đurić, D., *Državnopravni položaj Rijeke u D'Annunzijevo vrijeme 1918.-1920.*, *Pravnik*, vol. 42, br. 86, 2008., str. 35 – 50.; Ballinger, P., *Rewriting the Text of the Nation: D'Annunzio at Fiume*, *Quaderni*, vol. XI, br. 1, 1997., str. 117 – 154.

⁴¹ Medved, *op. cit.* u bilj. 37, str. 112.

⁴² Pavlaković, V., *D'Annunzio u Rijeci 1919.: Reprezentacije u jugoslavenskom tisku*, *Časopis za povijest Zapadne Hrvatske*, vol. XVI, br. 16, 2022., str. 37.

Perinčić, dobila znatno više prostora u talijanskoj historiografiji, no uz nerijetko romantizirani i apologetski pristup.⁴³ Neke se povijesne činjenice prešućuju,⁴⁴ a prema Žicu, dio talijanske literature nastoji učiniti ponovno aktualnim “jedan vrlo opasan mit o estetiziranom fašizmu pjesnika / komandanta”.⁴⁵ U konačnici, takvo stanje isključilo je primjenu metaanalize kao moguće metode istraživanja, no potvrdilo je neupitnu potrebu za njegovim provođenjem.

Drugi metodološki smjer, koji većinom primjenjuju kaznenopravni povjesničari, temelji se na proučavanju normativnih sadržaja dostupnih pisanih pravnih izvora. Naime, putem pravnih pravila zakonodavac prenosi jasnu poruku o ulogama kaznenog prava, izgrađuje vrijednosni sustav određene zajednice i postavlja odnose moći putem represivnih mehanizama.⁴⁶ No, i ova metoda ima svoj ograničeni doseg jer se njome tek približavamo spoznajama o ulozi kaznenog prava tijekom okupacije Rijeke. Naime, teoretičari se slažu kako je Csemegijev Kazneni zakon predstavljao za to doba progresivan pravni akt izgrađen na naprednim idejama komparativne pravne misli.⁴⁷ Snažno promičući maksimu *nullum crimen nulla poena sine lege*, monistički sustav sankcija i kaznenu odgovornost koja izvire iz počinjenog djela, a ne osobe počinitelja, Zakon sam po sebi predstavlja *nota bene* primjer pravnog akta nastalog pod dubokim utjecajem njemačke dogmatike, a njegove osnovne karakteristike svrstavaju ga u krug zakonskih tekstova klasične škole kaznenog prava.⁴⁸ Slični zaključci vežu se i uz talijanski zakonodavni pandan koji je osmišljen pod uplivom ideja pravnog

⁴³ Perinčić, T., *Rijeka ili smrt! D'Annunzijeva okupacija Rijeke, 1919.-1921.*, Naklada Val, Rijeka, 2019., str. 204 – 205.; O razlozima estetizacije i romantizacije D'Annunzijeve pothvata u talijanskoj historiografiji vidi još: Badurina, N., *D'Annunzijeva okupacija Rijeke: prema transnacionalnom pamćenju*, Vjesnik Državnog arhiva u Rijeci, vol. 61/62, 2020., str. 147 – 148.

⁴⁴ Medved, *op. cit.* u bilj. 37, str. 113.

⁴⁵ Žic, I., *Nekoliko knjiga, autora i opažaja o problemu Gabriele D'Annunzija u Rijeci*, Vjesnik Državnog arhiva u Rijeci, vol. 61/62, 2020., str. 206.

⁴⁶ Grozdanić, V.; Rittossa, D., *Povijesni razvoj kaznenopravnog statusa žena*, u: Grozdanić, V. (ur.), *Kada žena ubije*, Pravni fakultet Sveučilišta u Rijeci, 2011. str. 18.

⁴⁷ Prema Képešsyu, 1870-tih svaki član kodifikacijskoga tijela morao je fluentno vladati nekoliko jezika kako bi se obavila usporedba pravnih instituta u što većem broju europskih zemalja. Képešsy, I., *The Consolidation of Hungarian Legal Practice with the Austrian Norms in 1861.*, *Studia Iuridica*, vol. 80, 2019., str. 165 – 166.

⁴⁸ Čl. 1., 20., 75. i 76. mađarskog Kaznenog zakona iz 1878. godine. Tekst s novelom iz 1908. godine dostupan je u: Jocić, M., *V. zakonski članak iz 1878. godine; XXXVI. zakonski članak iz 1908. godine sa dopunjujućim i izmjenjujućim naređenjima drugih zakona kao i Predlog Kaznenog zakona za Kraljevinu Srba, Hrvata i Slovenaca, Opšti deo*, Štamparija Daničić, Novi Sad, 1926.

prosvjetiteljstva koje je zaživjelo u to doba u europskom pravnom prostoru. Prvi Kazneni zakon koji je donesen u ujedinjenoj Italiji ostao je zapamćen kao zakonodavni tekst koji je naznačio pobjedu klasične škole kaznenog prava nad tendencijama pozitivista afirmirajući monističko poimanje unaprijed određene kazne retributivnog tipa koja je usko vezana uz težinu kaznenog djela i krivnju počinitelja.⁴⁹ Politika uplitanja u kreiranje izmjena i dopuna normativnog korpusa koje su slijedile nosila je premise pozitivističke škole koja je od kaznenog prava tražila kreiranje učinkovitih represivnih instrumenata za suzbijanje kaznenih djela koja više ne predstavljaju apstraktan dogmatski koncept, već prirodni, psihološki i sociološki fenomen koji stvara društveno opasan delinkvent.⁵⁰ Dijeleći slične povijesno okolnosne odrednice, i *Codice Zanardelli* i *Csemegi-kódex* bili su produkt svoga doba i njihova posve normativna analiza čini se nedostatnom da se u potpunosti rasvijetle postavljena istraživačka pitanja.

Stanovita ograničenja vezuju se i uz sadržajnu analizu legislative kaznenopravnog karaktera koju su donosili nositelji okupacijske vlasti. U faktografskim studijama ostalo je tako zabilježeno kako je vojni zapovjednik Klane Aminto Caretto donio naredbu u kojoj je zaprijetio lokalnom stanovništvu teškim kaznama s mogućnošću kolektivne primjene za širenje lažnih vijesti, boljševičke ili prototalijanske propagande, no njezin cjelovit tekst autorima rada ostao je nedostupan.⁵¹ Ako bi se relevantni dokumenti uspjeli i pronaći, pokazalo se da njihov sadržaj ne otkriva mnogo i ne nudi detaljnije odgovore na postavljena

⁴⁹ Čl. 1., 11., 45. – 48. Kaznenog zakona iz 1889. godine. Tekst ovog Zakona objavljen je u: *Codice Penale per il Regno d'Italia*, Stamperia reale, Rim, 1889.

⁵⁰ Nakon dolaska na vlast Nacionalne fašističke stranke, Zanardellijev Kazneni zakon je još bio na snazi punih osam godina, no neke njegove odredbe nisu se primjenjivale u praksi. U tom razdoblju sve su se češće mogla čuti stajališta kako ga treba zamijeniti jednim modernijim zakonom koji će uspješnije rješavati društvene nepravde koje su se povećale u Prvome svjetskom ratu. O kakvom je zakonu riječ već se moglo naslutiti tijekom govora Artura Rocca na Sveučilištu u Sassariju 1910. godine, kojemu će poslije biti povjerena ta zadaća. Pokazalo se da će se pozitivističke postavke o Kaznenom zakonu kao izrazu državnog ustrojstva oblikovanoga po mjeri fašističkog režima ugraditi u *Codice Rocco* iz 1930. godine bez pretjeranog uvažavanja osobnih prava i sloboda građana. (Dinacci, E., *Scrivere il nuovo Codice Penale: una sfida culturale prima che giuridica*, Rivista penale diritto e procedura, vol. 1, 2023., str. 60.) S druge strane, mađarski Kazneni zakon iz 1878. godine dobio je 1908. godine svoju prvu novelu koja je unijela novine u kaznenopravnu politiku postupanja prema maloljetnicima. Usvojena rješenja izgrađena su na teološko-filozofskim postavkama determinizma koji je propagirala pozitivistička škola kaznenog prava, a među njima mogla su se uočiti i ona usmjerena na zaštitu društva od opasnih počinitelja. (Jocić, *op. cit.* u bilj. 48.).

⁵¹ Šepić, *op. cit.* u bilj. 22, str. 365.

istraživačka pitanja. Primjerice, 23. listopada 1919. godine novine *La giovane Italia. Giornale del Soldato di Fiume d'Italia* objavile su članak naslovljen *La pena di morte, non ai nemici ma alle spie* sa sadržajem D'Annunzijeve proglašenja od 15. listopada iste godine.⁵² Proglasom se uvodi ratno stanje u Rijeci i propisuje smrtna kazna za špijunažu u skladu s čl. 78., 79., 239. i 546. Kaznenog zakona za vojsku. Krajnja kazna trebala je sustići i svakoga tko je iskazivao neprijateljske osjećaje spram riječkog pitanja. Zbog svega uočenoga, pokazalo se nužnim istraživanje usmjeriti u proučavanje sačuvane arhivske građe koja vjerno svjedoči kako su se relevantne kaznenopravne norme primjenjivale u tadašnjoj sudskoj praksi.⁵³

U svrhu provođenja istraživanja zatraženo je odobrenje pristupa građi Državnog arhiva u Rijeci koja se sastoji od spisa Gradskog suda Rijeka koji je oformljen 1871. godine, a djelovao je u doba D'Annunzijeve okupacije Rijeke. Prema Crnkoviću, slijedom Hrvatsko-Ugarske nagodbe i izravne podređenosti Rijeke Pešti, uspostavljen je taj sud kao sudište prvoga stupnja s time da njegove odluke u drugome stupnju ispituje i o njima odlučuje Kraljevski sudbeni stol u Rijeci. U povijesnim studijama i arhivskim dokumentima Gradski sud Rijeka spominjao se i kao *Regia Pretura di Fiume*, *Királyi járásbiróság Fiume*, *Königliche Prätur in Fiume*, a često i kao Kraljevska pretura u Rijeci.⁵⁴ Mjesna se nadležnost Gradskoga suda nije mijenjala godinama i obuhvaćala je uže gradsko područje od Rječine do Mlake i prigradske općine Kozalu, Plase i Drenovu. Njegovi spisi dio su posebnog arhivskog fonda koji čini djelomice sačuvana pismohrana Kotarskog suda u Rijeci od 1850. do 1947. godine u ukupnom broju od 246 kutija spisa. Iako je očuvanost građe dobra, ona je manjkava jer je dio sadržaja bez povijesne i praktične vrijednosti škartiran, a dio je stradao u bezrazložnom manipuliranju i turbulentnim vremenima nakon 1918. godine.⁵⁵ U razgovoru s djelatnicima Arhiva saznalo se kako je dio inventara zauvijek izgubljen budući da ga je pri svom povlačenju iz Rijeke sa sobom odnio sam D'Annunzio. Pregledan je i preveden sadržaj kutije 509 koja se sastojala od 40 spisa Gradskog suda Rijeka iz 1919. godine, br. 74–484, i 1920. godine, br. 742–1542 saltim.

⁵² Zakošek, Poropat, *op. cit.* u bilj. 37, str. 89.

⁵³ Prvi rezultati istraživanja koje je provedeno za potrebe ovoga rada prezentirani su na međunarodnoj znanstvenoj konferenciji "Pravni položaj i pravni sustav Kraljevine Ugarske, Kraljevine Hrvatske, Slavonije i Dalmacije i Rijeke u dualističkom državnom uređenju" / "A MAGYAR KIRÁLYSÁG, A HORVÁT-SZLAVÓN-DALMÁT KIRÁLYSÁG ÉS FIUME JOGÁLLÁSA ÉS JOGRENDSZERE A DUALISTA ÁLLAMSZERVEZETBEN" koja se održala 23. i 24. svibnja u Budimpešti.

⁵⁴ Crnković, N., *Inventar Kotarskog suda Rijeka 1822. – 1947.*, Historijski arhiv Rijeka, Rijeka, 1984., str. 16.

⁵⁵ Crnković, *ibid.*, str. 15 – 16, 21 – 22.

Kako bi se vremenski smisleno ograničio istraživački uzorak, iz prikupljenih spisa izdvojeni su oni koji datiraju od 12. rujna 1919. kada D'Annunzio ulazi u Rijeku pa do 4. lipnja 1920. kada se riječko pitanje pokušalo riješiti sklapanjem Trianonskog mirovnog ugovora na način da Rijeka postane slobodna država. U konačnici se istraživački uzorak sastojao od 16 spisa.

4.2. Što nam kazuju arhivirani spisi? Rezultati provedene analize i rasprava

4.2.1. Dokumentacijski sadržaj arhivske građe – neprocjenjiv pokazatelj pravnog života na Gradskom sudu Rijeka

U analiziranim spisima ostali su sačuvani raznovrsni dokumenti koji svjedoče o tome kako se odvijala pravna praksa na Gradskome sudu, ali i koliko je intenzivna bila komunikacija između tijela involviranih u prekršajnim i kaznenim postupcima. Osim omota spisa, u arhivskoj građi nalaze se dokumenti o razmjeni informacija između kvesture, tadašnje policijske uprave, i riječke željeznice, odnosno kvesture i prokure, tadašnjeg Kraljevskoga javnog tužiteljstva.⁵⁶ U spisima su sadržani i zapisnici s rasprava koji često detaljno prenose iskaze okrivljenika,⁵⁷ kao i zapisnici o ispitivanju svjedoka bez prisege.⁵⁸ U predmetu 235/1919. ostao je pohranjen i zapisnik Riječke kvesture od 9. prosinca 1919. koji je poslije služio kao osnova za izdavanje kaznenog naloga bez provođenja rasprave.⁵⁹ O složeno vojno-političkom uređenju Rijeke toga doba svjedoči i zapisnik karabinjera koji je u daljnjem tijeku postupka uzet kao jedan od dokaza na temelju kojeg je u konačnici donesena presuda kojom se optužba odbija jer je izostala *querela*, prijedlog za progon.⁶⁰ U određenom broju predmeta uočeni su i standardizirani obrasci iz prakse Kraljevskog javnog tužiteljstva, primjerice obrazac kojim javni tužitelj upućuje predmet sucu, tada zvanom pretor, na daljnje postupanje, izvadak iz optužnice te dokumenti o postavljanju javnih tužitelja iz redova riječkih odvjetnika.⁶¹ Spisi čuvaju i obrasce s popisom objekata na

⁵⁶ Regia Pretura di Fiume, spis 75/1919. i 76/1919., HR-DARI, kutija 509.

⁵⁷ Regia Pretura di Fiume, spis 76/1919., 109/1919., 110/1919., 111/1919., 183/1919., 224/1919., HR-DARI, kutija 509.

⁵⁸ Regia Pretura di Fiume, spis 143/1920., HR-DARI, kutija 509.

⁵⁹ Regia Pretura di Fiume, spis 235/1919., HR-DARI, kutija 509.

⁶⁰ Regia Pretura di Fiume, spis 143/1920., HR-DARI, kutija 509.

⁶¹ Regia Pretura di Fiume, spis 109/1919., 110/1919., 111/1919., 181/1919., 183/1919., 201/1919., 207/1919., HR-DARI, kutija 509.

kojima je počinjeno kazneno djelo ili prekršaj,⁶² kao i obrasce koje čine tablice s popisom iznosa oduzetog novca i potpisima okrivljenika o njihovu preuzimanju nakon okončanja postupka oslobađajućom presudom.⁶³

Raznovrsnost prikupljenog arhivskog gradiva dokaz je o danas slabo poznatom bogatstvu riječkog pravnog života, no ono je i nijemi svjedok političkih previranja koja su obilježila život onih koji su svoje radno vrijeme provodili u kancelima i raspravnim sobama Gradskog suda Rijeke. Većina analiziranih dokumenata napisana je na talijanskom jeziku, što ne čudi kada se uzme u obzir da je talijanski jezik bio u službenoj uporabi godinama prije D'Annunzijeve okupacije Rijeke. No kako je 1868. u Hrvatskom saboru gotovo bespogovorno prihvaćena Hrvatsko-ugarska nagodba kojom je otvoren kanal za neposrednu kontrolu Središnje vlade nad Rijekom i njezino izdvajanje iz Hrvatske, u sudskim se poslovima rabio i mađarski jezik.⁶⁴ Omot spisa predmeta koji su se otvorili ni mjesec dana nakon D'Annunzijeve ulaska u Rijeku napisani su isključivo na mađarskome,⁶⁵ a u kasnijim se spisima mogu pronaći dvojezični talijansko-mađarski obrasci u koje su se upisivali okrivljenicima oduzeti pa potom restituirani predmeti.⁶⁶ U predmetu koji je okončan u siječnju 1920. godine pohranjen je obrazac s popisom objekata kaznenog djela na kojem je išaran mađarski tekst kako bi na istom ostao samo talijanski zapis.⁶⁷ Bilo je to doba uzavrelih političkih događanja obilježenih D'Annunzijevim trećim plebiscitom i pitanjem njegovog odlaska iz Rijeke pa je u Rijeci ključao sukob između njegovih protivnika i pristaša koji su ostali vjerni, kako je sam D'Annunzio rekao, borbi za istinsku aneksiju Italiji. Iz tog razloga nije isključeno da se on prelio i po stranicama obrazaca u sudskoj uporabi.⁶⁸ No, moguće je da je neprihvatanje mađarskog jezika i posljedica već uznapredovale talijanizacije riječkoga pravnog prostora jer je u to doba Talijansko nacionalno vijeće već donijelo znatan broj zakona kojima se pravo Kraljevine Italije ima izravno primjenjivati u Rijeci.⁶⁹

⁶² Regia Pretura di Fiume, spis 181/1919., 201/1919., 204/1919., 205/1919., 207/1919., HR-DARI, kutija 509.

⁶³ Regia Pretura di Fiume, spis 205/1919., 207/1919., HR-DARI, kutija 509.

⁶⁴ Čepulo, D., *Hrvatsko-ugarska nagodba i reforme institucija vlasti u Hrvatskom saboru 1868.-1871.*, Zbornik Pravnog fakulteta Sveučilišta u Rijeci, *Suppl.* 1, 2001., str. 123.

⁶⁵ Regia Pretura di Fiume, spis 75/1919., 76/1919., HR-DARI, kutija 509.

⁶⁶ Regia Pretura di Fiume, spis 181/1919., 201/1919., 204/1919., 205/1919., 207/1919., HR-DARI, kutija 509.

⁶⁷ Regia Pretura di Fiume, spis 207/1919. HR-DARI, kutija 509.

⁶⁸ Čulinović, *op. cit.* u bilj. 21, str. 145.

⁶⁹ Da je promicanje talijanštine postavljeno visoko na ljestvici političkih ciljeva *Consiglio Nazionale* pokazuje i Zakon o ovlasti uspostavljanja i ispravljanja imena obitelji

4.2.2. Primjena kaznenog prava u predmetima Gradskog suda Rijeka

Iz korpusa spomenutih akata potrebno je svakako istaknuti Zakon br. 2168 od 16. ožujka 1919. kojim je ukinuto ugarsko kazneno pravo i na riječko je pravno područje proširena uporaba Kaznenog zakona iz 1889. i Zakona o kaznenom postupku Kraljevine Italije iz 1913. godine.⁷⁰ Izravno preuzimanje dvaju najvažnijih pravnih akta za kazneno pravosuđe iz talijanskoga zakonodavnog bazena nije naišlo na odobravanje javnosti i struke. Čulinović piše kako su protiv Zakona ustali riječki i autonomaši i zagovornici ideje južnoslavenskoga jedinstva, a riječki odvjetnici su normativnu aktivnost *Consiglio Nazionale* smatrali nezakonitom i protivnom stvarnom položaju tog tijela i zadaći mirovne konferencije u Parizu. Još 28. siječnja 1919. uputili su Vrhovnom zapovjedništvu savezne vojske oštar prosvjed ističući kako “protupravnim ukidanjem i promjenom pravovaljanih i inkompatibilnim stvaranjem neobveznih zakona izazivlje se anarhija koja bez dozvole ugrožuje mir i pravni poredak”.⁷¹ Rezultati ovog istraživanja potvrđuju Čulinovićev zaključak kako je prosvjed u potpunosti ostao bez učinka jer su se sve odluke o kvalifikaciji delikata iz uzorka i okončanju postupka donosile primjenom talijanskog Kaznenog zakona iz 1889. ili tada važećih akata kreiranih od strane pobornika D’Annunzijeva režima.⁷²

podrijetlom talijanskih i o promjeni i modifikaciji stranih obiteljskih imena donešen 4. travnja 1919. Tim zakonom postavljena je pravna osnova za promjenu imena i prezimena građana Rijeke, a o zahtjevu za promjenom odlučivao je *Consiglio Nazionale*. Više o ovom zakonu i zakonodavnoj aktivnosti *Consiglio Nazionale*: Patafta, D., *Privremene vlade u Rijeci (listopad 1918. – siječanj 1924.)*, Časopis za suvremenu povijest, vol. 38, br. 1, 2006., str. 205.

⁷⁰ Đurić, *op. cit.* u bilj. 40, str. 40.

⁷¹ Dopis riječkih odvjetnika objavljen je u listu Primorski dnevnik, br. 32 od 8. veljače 1919., a njegove najvažnije dijelove prenosi Čulinović u: Čulinović, *op. cit.* u bilj. 21, str. 59 – 60.

⁷² Navedeni istraživački rezultat nimalo ne iznenađuje ako se uzme u obzir da je uskoro slijedila prava čistka riječkih odvjetnika. Đekić u potpunosti prenosi sadržaj rješenja od 28. listopada 1918. Ćirila Nachtigala, predsjednika Apelacionog suda Rijeka, u kojem se nalaže “gašenje obavljanja odvjetničkog zvanja ... za gospodu, dr. Andre Bakarčić, dr. Arnold Blühweiss, dr. Antun Bonetić, dr. Aurel Figatner, dr. Vjekoslav Luttenberger, dr. Julije Mogan, dr. Silvestar Palua, dr. Ivan Ratković, dr. Oskar Rosenberg i dr. Antun Vio stariji” kao i za: “dr. Franju Via” jer nisu položili propisanu svečanu zakletvu *Consiglio Nazionale*, a za takvo što nisu naveli opravdanje. Đekić, V., *Šest priloga o D’Annunziju i danuncijadi*, Vjesnik Državnog arhiva u Rijeci, vol. 61/62, 2020., str. 260 – 261.

Tablica 1. Analiza primijenjenoga kaznenog prava u predmetima Gradskog suda Rijeke od 12. rujna 1919. do 4. lipnja 1920.

Br.	Br. predmeta	Delikt	Normativni akt	Ishod kaznenog/prekršajnog postupka
1.	75/1919.	Prekršaji iz čl. 482. (o izostanku nadzora ili o lošem upravljanju životinjama ili vozilima) i čl. 483. (o drugim prekršajima opće opasnosti)	*T KZ/1889 *Dekret Zapovjednika Grada Rijeke od 17. 11. 1919.	Rješenje o amnestiji
2.	76/1919.	Kazneno djelo iz čl. 292. (o neistinitom sadržaju u putovnicama, dozvolama, potvrdama, certifikatima i izjavama)	*T KZ/1889	Osuđujuća presuda kojom se izriče kazna zatvora od 4 dana
3	109/1919.	Kazneno djelo iz čl. 402. (o krađi)	*T KZ/1889 *Dekret Zapovjednika Grada Rijeke od 17. 11. 1919.	Rješenje o amnestiji
4.	110/1919.	Kazneno djelo iz čl. 194. (o napadu i drugim deliktima na štetu osoba koje obnašaju javnu vlast) i prekršaj iz čl. 457. (o remećenju javnog i privatnog mira)	*T KZ/1889 *Dekret Zapovjednika Grada Rijeke od 17. 11. 1919.	Rješenje o amnestiji
5.	111/1919.	Prekršaj iz čl. 436. KZ-a (o odbijanju poslušnosti vlasti)	*T KZ/1889 *Dekret Zapovjednika Grada Rijeke od 17. 11. 1919.	Rješenje o amnestiji
6.	143/1920.	Kazneno djelo iz čl. 417. (o protupravnim prisvajanjima)	*T KZ/1889	Presuda kojom se optužba odbija zbog izostanka prijedloga za progon
7.	144/1920.	Kazneno djelo iz čl. 156. (o kaznenim djelima protiv osobne slobode) i prekršaji iz čl. 464. st. 1. i 465. st. 1. (o prekršajima koji se odnose na oružje i eksplozivne tvari)	*T KZ/1889	Presuda u dijelu u kojem se optužba odbija zbog izostanka prijedloga za progon i u dijelu oslobađajuća presuda jer djelo koje se okrivljeniku stavlja na teret nije prekršaj
8.	181/1919.	Prekršaj iz čl. 3. Zakona 7688/1919 (unos jugoslavenskih novčanica bez nove markice na teritorij Grada Rijeke)	*Zakon Nacionalnog vijeća br. 7688/1919	Oslobađajuća presuda jer djelo koje se okrivljeniku stavlja na teret nije prekršaj

Br.	Br. predmeta	Delikt	Normativni akt	Ishod kaznenog/prekršajnog postupka
9.	183/1919.	Prekršaj iz čl. 4. Zakona 7216/1919 (unos jugoslavenskih novčanica bez nove markice na teritorij Grada Rijeke)	*Zakon Nacionalnog vijeća br. 7216/1919	Oslobađajuća presuda jer nije dokazano da je okrivljenik počinio djelo za koje se optužuje
10.	201/1919.	Prekršaj iz čl. 4. Zakona 7216/1919 (unos jugoslavenskih novčanica bez nove markice na teritorij Grada Rijeke)	*Zakon Nacionalnog vijeća br. 7216/1919	5 oslobađajućih presuda jer djelo koje se okrivljenicima stavlja na teret nije prekršaj
11.	204/1919.	Prekršaj iz čl. 4. Zakona 7216/1919 (unos jugoslavenskih novčanica bez nove markice na teritorij Grada Rijeke)	*Zakon Nacionalnog vijeća br. 7216/1919	4 oslobađajuće presude jer djelo koje se okrivljenicima stavlja na teret nije prekršaj
12.	205/1919.	Prekršaj iz čl. 4. Zakona 7216/1919 (unos jugoslavenskih novčanica bez nove markice na teritorij Grada Rijeke)	*Zakon Nacionalnog vijeća br. 7216/1919	3 oslobađajuće presude jer djelo koje se okrivljenicima stavlja na teret nije prekršaj
13.	207/1919.	Prekršaj iz čl. 4. Zakona 7216/1919 (unos jugoslavenskih novčanica bez nove markice na teritorij Grada Rijeke)	*Zakon Nacionalnog vijeća br. 7216/1919	Oslobađajuća presuda jer djelo koje se okrivljeniku stavlja na teret nije prekršaj
14.	224/1919.	Prekršaj iz mađarskog zakona o javnoj higijeni (odlaganje smeća na javnoj površini) i čl. 475. T KZ (bacanje i opasno odlaganje stvari)	*mađarski zakon koji je regulirao područje javne higijene (ne navode se detaljni podatci o nazivu akta) *T KZ/1889	* Oslobađajuća presuda jer djelo koje se okrivljeniku stavlja na teret nije prekršaj *Prigovor na prekršajni nalog kojim se okrivljena tvrtka proglašava krivom za prekršaj i izriče novčana kazna od 25 kruna Grada Rijeke (ne zna se ishod postupka)
15.	235/1919.	Kazneno djelo iz čl. 421 KZ-a (o prikrivanju)	*T KZ/1889	Kazneni nalog kojim se okrivljenik proglašava krivim za počinjeno kazneno djelo i izriče novčana kazna od 3750 kruna Grada Rijeke
16.	484/1919.	Prekršaj iz čl. 459. KZ-a (o zlouporabi tuđe lakovjernosti) i kazneno djelo iz čl. 413. (o prijeviri)	*T KZ/1889	Presuda kojom se okrivljenica proglašava krivom za prekršaj i izriče joj se kazna zatvora od 15 dana te u dijelu oslobađajuća presuda jer nije dokazano da je optuženica počinila kazneno djelo za koje se optužuje

4.2.3. Predmeti okončani povoljnim ishodom za okrivljenika

Prema podacima iz Tablice 1 pokazalo se kako su se u najvećem broju slučajeva kazneni i prekršajni postupci okončavali oslobađajućim ili formalnim presudama te rješenjima o amnestiji koje su donosile povoljan ishod za okrivljenika. U konačnici, 21 okrivljenik nije snosio nikakve kaznenopravne posljedice, dok su tri postupka okončana izricanjem kazne zatvora od četiri,⁷³ odnosno od 15 dana⁷⁴ i novčane kazne od 3750 riječkih kruna.⁷⁵ U jednome predmetu nije poznat ishod postupka zbog podnesenog prigovora protiv prekršajnog naloga.⁷⁶ Ovakav je povijesno-fenomenološki rezultat podosta neočekivan s obzirom na dosadašnje zaključke struke o prirodi talijanske okupacijske politike i uvjetima koji su tada vladali u gradu. Jedno od najburnijih razdoblja riječke povijesti bilo je obilježeno političkim napetostima koje su stvarali potezi okupacijske vlasti usmjereni k propagiranju ideje kako netalijani nisu autohtoni Riječani. U tom segmentu donesena je naredba o odstranjivanju “stranaca” iz Rijeke 27. veljače 1920. godine kao neka vrst akta koji je legitimirao već započete etnički motivirane progone.⁷⁷ Pavlaković tako upozorava kako je stanovništvo koje zbog kulturološkog, nacionalnog ili jezičnog identiteta nije pripadalo talijanskom krugu ili ono koje nije dijelilo D’Annunzijeve poglede bilo metom nasilja, proizvoljnih uhićenja i terora,⁷⁸ a Milčić piše o uznemiravanju, razbojništvima, zatvaranju i ubijanju lokalnog stanovništva s time da te sudbine nisu bile pošteđene ni ugledne i učene Riječanke.⁷⁹ Ostalo je zapisano u jednoj od knjiga zagrebačkog Odbora bjegunaca iz Rijeke i okolice kako je u razdoblju od 22. rujna do 21. studenoga 1919. godine Rijeku napustilo barem 1507 osoba,⁸⁰ pa je odbor uputio dopis hrvatskom banu Palačeku pledirajući za pomoć onima koji bijegom

⁷³ Regia Pretura di Fiume, spis 76/1919., HR-DARI, kutija 509.

⁷⁴ Regia Pretura di Fiume, spis 484/1919., HR-DARI, kutija 509.

⁷⁵ Regia Pretura di Fiume, spis 235/1919., HR-DARI, kutija 509.

⁷⁶ Regia Pretura di Fiume, spis 224/1919., HR-DARI, kutija 509.

⁷⁷ Poblize o D’Annunzijevoj naredbi vidi u: Medved, *op. cit.* u bilj. 37, str. 113.

⁷⁸ Pavlaković još prenosi i dijelove članaka objavljenih u listu *Obzor* nekoliko dana nakon D’Annunzijeva “svetog ulaska” u Rijeku. Tako saznajemo da “na Rijeci, kao i svim okolnim mjestima, vlada panika, jer Talijani, a pogotovo njihovi vojnici, izvadaju silna nasilja” pa su tako 16. rujna 1919. uhitili više od 400 Riječana i 130 Sušačana. Pavlaković, *op. cit.* u bilj. 42, str. 43., 50.

⁷⁹ Milčić, A.-M., *From Gowns to Uniforms and from the Palace to the Brothel: Women’s Lives and Political Allegory in D’Annunzio’s Rijeka, 1919-1921*, Časopis za povijest Zapadne Hrvatske, vol. XIII, br. 13, 2018., str. 29.

⁸⁰ Đekić, *op. cit.* u bilj. 72, str. 259.

spašavaju goli život često i bez najnužnijih stvari tako da mogu reći: "Što je ruha, na meni je, što je kruha, u meni je!"⁸¹ U takvim okolnostima bilo bi razumljivo pretpostaviti da se i kaznenim pravom koristilo za progon neistomišljenika i slavenskoga življa te da su se vodili politički motivirani postupci na Gradskome sudu Rijeka, no ovo istraživanje pokazalo je upravo suprotno.

U šest spisa sačuvano je 15 gotovo identičnih oslobađajućih presuda kojima je završen prekršajni postupak zbog nedozvoljenog unosa jugoslavenskog novca u Rijeku. Naime, u Rijeci su u optjecaju bile prijeratne austrougarske krune označene riječkim žigom te je njihova zaštita, kako bi se onemogućila bilo kakva monetarna veza s Kraljevinom SHS, predstavljala prioritet.⁸² Talijansko nacionalno vijeće je stoga Zakonom br. 7216/1919 od 30. studenoga 1919. zabranilo unos jugoslavenskih novčanica u iznosu većem od 300 kruna na riječki teritorij ako iste nisu bile označene novom markicom.⁸³ Takve bi novčanice osoba nesmetano mogla prenijeti iz Rijeke na Sušak, no ako bi se s novčanicama ponovno uputila sa Sušaka u Rijeku, iste bi joj na Sušačkome mostu oduzele vlasti i protiv nje bi bio pokrenut prekršajni postupak. U ulozi okrivljenika su se tako našli s različitim sumama novca poduzetnici, trgovci, zaposlenik Federalne riječke banke, vozač, radnik, umirovljenik te domaćica i pralja.⁸⁴ U gotovo identično sročnim

⁸¹ Polić, M., *Prilog poznavanju života i djelovanja Benjamina Grohovca*, Vjesnik Državnog arhiva u Rijeci, vol. 61/62, 2020., str. 213.

⁸² Talijanska valuta je u Rijeku uvedena Dekretom br. 2060 od 21. travnja 1920. godine.

⁸³ U presudi 181/1919. kvalifikacija prekršaja koji se okrivljeniku stavljao na teret postavljena je u skladu s čl. 3. Zakona 7688/1919 Talijanskog nacionalnog vijeća, iako se u svim ostalim srodnim predmetima koji su se vodili zbog nezakonitog unosa jugoslavenskih novčanica citira čl. 4. Zakona 7216/1919. Je li bila riječ o omašci, teško je reći. U presudama su naime navedeni osnovni podatci o člancima i nazivima zakona na koje se sudište poziva, no ne i sadržaj tih odredbi. Takvo što moglo se i očekivati jer su gotovo sva obrazloženja iz presuda i rješenja krajnje štura i plošna. Budući da je istančana juridička analiza u potpunosti izostala, ne čini se ishitrenim zaključiti da je razvoj kaznenopravne misli još uvijek bio u povoju.

⁸⁴ Prema dostupnim podacima iz spisa kod okrivljenika su pronađene jugoslavenske novčanice u različitim iznosima u rasponu od 320 do 7000 kruna. Na međunarodnoj znanstvenoj konferenciji "Pravni položaj i pravni sustav Kraljevine Ugarske, Kraljevine Hrvatske, Slavonije i Dalmacije i Rijeke u dualističkom državnom uređenju", *op. cit.* u bilj. 53, povela se rasprava je li oduzeti novac služio u svrhu krijumčarenja robe pa je okrivljenicima umjesto prekršaja iz čl. 4. Zakona br. 7216/1919 trebalo staviti na teret neko teže kazneno djelo. Takva je mogućnost otklonjena jer u sve i jednome predmetu, osim u onome otvorenom protiv Giuseppea P., pogranični redari oduzeli su identičnu sumu novca koja se iznosila pa unosila u Rijeku. Prema slovu presude 204/1919., Giuseppe P. napustio je Rijeku s novčanicama u iznosu od 1300 kruna, a vratio se s novcem vrijednosti 1000 kruna.

presudama, na temelju sličnog činjeničnog scenarija, pretor bi zaključio kako radnjom okrivljenika nije uvećana suma jugoslavenskog novca koji je već bio u optjecaju u Rijeci pa se okrivljeni treba osloboditi optužbe jer djelo koje mu se stavlja na teret ne predstavlja prekršaj.⁸⁵ U samo jednoj presudi osnova donošenja oslobađajuće presude je izostanak dokaza iz kojih bi se moglo zaključiti da je okrivljeni počinio prekršaj.⁸⁶ U svim bi analiziranim predmetima nakon okončanja postupka slijedio povrat oduzetog novca.

Drugu skupinu predmeta čine oni riješeni amnestijom, klasičnom procesnom smetnjom za vođenje postupka. U iznimno kratkim rješidbama, pretor bi se pozvao na čl. 2. Dekreta od 17. studenoga 1919. koji je donio Zapovjednik Grada Rijeke i zaključio kako je kazneni postupak "ugašen". Nikakva podrobnija objašnjenja nisu navedena. No, unatoč tomu, i ti spisi otkrivaju iznimno kompleksne društveno-političke odnose koji su označili D'Annunzijevo upravljanje gradom. Osim što su amnestijom obuhvaćen prometni prekršaj i prekršaj protiv opće sigurnosti iz čl. 482. i 483. *Codice Zanardelli* stavljeni na teret kočijašu zapreznog vozila koji je zbog nepažnje i prebrze vožnje izazvao prometnu nesreću u kojoj su sudjelovali tramvaj i parkirani osobni automobil,⁸⁷ amnestija se primijenila i na optuženika kojeg se teretilo za kazneno djelo krađe. Nezaposlen i bez sredstava za život, rođeni Riječanin Renato M. ukrao je sat s police dok se nalazio u posjetu jednoj obitelji s kojom je bio u dobrim odnosima. Nikada do tada nije činio kaznena djela, a kao razlog počinjenja krađe navodi svoje životne prilike i činjenicu da se našao u prigodi koja ga je dovela u napast.⁸⁸ Prema povijesnim zapisima Rijekom je u to doba vladala opća nesigurnost uzrokovana gospodarskom krizom svjetskog poraća i naglim porastom kriminaliteta. Strelovit skok, kaže Čulinović, upravo su doživjeli delikti protiv života i tijela i imovinski delikti.⁸⁹ Mnogi su ostali bez posla, a stanje je bilo takvo da su Riječani osjećali kako žive u mrtvome gradu.⁹⁰ Iako se ne zna je li Dekret o amnestiji donesen kako bi se postigla pomirba između etnički i politički razdvojenih građana ili radi zaštite garnitura okupacijske vlasti, nije isključeno da su suci posegnuli za amnestijom kako bi razriješili konkretan pravni predmet, ali i jednu tešku životnu priču.

⁸⁵ Regia Pretura di Fiume, spis 181/1919., 201/1919., 204/1919., 205/1919., 207/1919., HR-DARI, kutija 509.

⁸⁶ Regia Pretura di Fiume, spis 183/1919., HR-DARI, kutija 509.

⁸⁷ Regia Pretura di Fiume, spis 75/1919., HR-DARI, kutija 509.

⁸⁸ Regia Pretura di Fiume, spis 109/1919., HR-DARI, kutija 509.

⁸⁹ Čulinović, *op. cit.* u bilj. 21, str. 62.

⁹⁰ Milčić, *op. cit.* u bilj. 79, str. 28.

Da je tomu tako, pokazuju spisi br. 110. i 111. iz 1919. godine u kojima su amnestirani “napadač” na čast i ugled službene osobe i “narušavatelj” javnoga reda i mira te “počinitelj” prekršaja koji je odbio dati svoje osobne podatke redarstveniku. Iako se postupak vodio protiv različitih delikata, i u jednom i drugom predmetu radilo se o sličnoj činjeničnoj osnovi. Nakon što bi nekoliko karabinjera zatražilo osobne iskaznice od okrivljenika, nad istima bi jedan od njih primijenio silu i time prekoračio službene ovlasti. Rodolfo P. nanesena je tako tjelesna ozljeda u predjelu lica dok je Giovanni C. pretrpio pljusku. Na zahtjev karabinjera, obojica su predala iskaznice i nisu se opirali tijelima vlasti.⁹¹ Prema povijesnim studijama, opisana maltretiranja na javnome mjestu bila su učestala, posebice hrvatskoga življa, no vlast je na njih ostala i gluha i slijepa.⁹² Institut amnestije je i za danuncijade zasigurno bio politički motiviran, no kako bi se barem donekle ispravile nepravde, u predmetnim slučajevima korišten je kao izlaz iz situacije u kojoj se žrtva nezakonite primjene sredstava prisile našla u ulozi okrivljenika.

U treću skupinu predmeta koji su povoljno okončani za okrivljenika ulaze oni u kojima je donesena formalna presuda jer je izostao prijedlog za progon. U predmetu 143/1920. sud je zaključio kako ne treba nastaviti provođenje procesnih radnji jer se kazneno djelo pronevjere motivirano stjecajem profita iz čl. 417. progoni po prijedlogu, a takav prijedlog nije podnesen. Naime, tijekom dotadašnjeg postupka ustanovljeno je kako je nekom Giuseppeu S. tvrtka Porta i Magni koje je bio predstavnik povjerila četiri bale platna kako bi ih isti predao Guerinu G. iz Salerno. Do predaje nije došlo jer je okrivljeni protjeran iz Rijeke, a prije odlaska svojem je maloljetnom sinu Gisbertu izričito zabranio izvršiti predaju jer mu imenovana tvrtka duguje oko 15 000 lira na račun neisplaćenih troškova života. Kako je platno podložno propadanju, a nalazilo se u skladištu Antonija T., legionari su isto zaplijenili i predali ga potražitelju. Tijekom rasprave Guerino G. je decidirano izjavio kako je primio sporno platno i kako time nije pretrpio nikakvu štetu pa ne namjerava podnijeti prijedlog za progon.⁹³ U drugome predmetu Francesco N. teretio se da je s revolverom došao u hotel “Città di Fiume” i prijetio stanovitom Alfredu S. pa je time počinio kvalificirani prekršaj nedozvoljenog nošenja oružja iz čl. 464. i 465. i kazneno

⁹¹ Regia Pretura di Fiume, spis 110/1919., 111/1919. HR-DARI, kutija 509.

⁹² Čulinović, *op. cit.* u bilj. 21, str. 64. Zanimljivo, zapisnici o ispitivanju okrivljenika na sudskoj raspravi otkrili su kako je Giovanni C. Hrvat rođen u Kastvu, dok je Rodolfo P. Talijan iz Trsta. Napad na prvoga bio je u potpunosti nemotiviran, dok se u drugome slučaju provlači priča o ljubomori i osobnom sukobu karabinjera i amnestiranoga oko naklonosti jedne djevojke.

⁹³ Regia Pretura di Fiume, spis 143/1920., HR-DARI, kutija 509.

djelo prijetnje iz čl. 156. talijanskog Kaznenog zakona. U odnosu na prekršaj, donesena je oslobađajuća presuda jer je okrivljeni obavljao dužnost glavnoga komunalnog vrtlara i bilo mu je dozvoljeno posjedovati i nositi oružje u prisutnosti drugih na javnome mjestu. Kako je Alfredo S. tijekom postupka povukao prijedlog za progon pretrpljene prijetnje, izostale su procesne pretpostavke za ispitivanje kaznenopravne odgovornosti optuženika pa je u tom dijelu presudom optužba odbijena.⁹⁴

4.2.4. Predmeti u kojima su okrivljenici proglašeni krivima za počinjeno kazneno djelo ili prekršaj

Drugu skupinu predmeta čine oni u kojima je postupak okončan osuđujućim pravorijekom i izricanjem sankcije. Analiza ove skupine dokumenata pokazala je kako su predmetni deliktne događaji nastali zbog snažnog upliva društvenih okolnosti vezanih uz stanje u okupiranoj Rijeci. Primjerice, u sačuvanoj arhivi Gradskog suda Rijeka nalazi se spis 76/1919 kojega dokumenti otkrivaju kako je dana 18. listopada 1919. neki Carlo D., star 29 godina, udovac, po zanimanju mesar, rođen u Dragi, a s prebivalištem u Rijeci, na povratku u Rijeku pokazao propusnicu izdanu na tuđe ime pograničnoj policiji koja je vršila dužnost na Sušačkome mostu. Propusnicu je posudio od Romana C., starog 18 godina s Trsata, a sve kako bi policijske djelatnike doveo u zabludu o svom identitetu. Stavljeno mu je na teret kazneno djelo iz čl. 292. *Codice Zanardelli* koje bi danas odgovaralo zlouporabi osobne isprave iz čl. 280. KZ/11.⁹⁵ Kazneni postupak okončan je u samo tri dana na način da je nakon okrivljenikova priznanja na glavnome ročištu pretor zaključio raspravu i donio presudu kojom je Carlo D. proglašen krivim i osuđen na kaznu zatvora od četiri dana.⁹⁶ U presudi je u potpunosti izostalo obrazloženje vezano uz izrečenu kaznu, no u turbulentno doba označeno okupacijom i nastojanjima da se nad riječkim stanovništvom provede svakojaka kontrola kako bi se neutralizirale nepoželjne veze s Kraljevinom SHS, moguće je da se korištenje tuđe iskaznice u svrhu prelaska granice smatralo teškim deliktom koji treba kazniti lišenjem slobode.

I u drugome predmetu okončanom osuđujućim pravorijekom činjenične okolnosti koje su dovele do počinjenja kaznenog djela prikrivanja iz čl. 241. talijanskog Kaznenog zakona usko su vezane uz okupacijske prilike. U gradu

⁹⁴ Regia Pretura di Fiume, spis 144/1920., HR-DARI, kutija 509.

⁹⁵ Čl. 280. KZ/11, Narodne novine, br. 125/2011., 144/2012., 56/2015., 61/2015., 101/2017., 118/2018., 126/2019., 84/2021., 114/2022., 114/2023., 36/2024.

⁹⁶ Regia Pretura di Fiume, spis 76/1919., HR-DARI, kutija 509.

se teško živjelo zbog ekonomske blokade, ugašene proizvodnje i neaktivne luke. Uz konstantni priljev svakojakih entuzijasta koji su u Rijeku dolazili kako bi se na brzinu obogatili, za hrvatsko radno sposobno stanovništvo sve je manje mjesta. Dolazi do sustavnog otpuštanja radnika i devastacije trgovina i obrtničkih radnji u središtu grada netalijanskog stanovništva.⁹⁷ U takvim okolnostima preživljavalo se na način kako je tko znao, a lokalno stanovništvo bilo je čestom metom pridošlica.⁹⁸ Prema podacima iz spisa 235/1919. Riječanin Francesco T. je kupio dvije vojničke deke od talijanskog vojnika za 50 kruna 6. prosinca 1919. godine, no ubrzo nakon okončanja kupnje pristupila su mu druga tri talijanska vojnika i osoba u civilnoj odjeći koja se predstavila kao djelatnik kvesture. Nakon predaje naloga o pretrazi i provođenju istoga oduzeli su dvije nedavno kupljene i dvije otprije u kući držane vojničke deke, jedan šinjel i nešto novca. Kako je netko dojavio što se zbiva patroli na obližnjem kontrolnom punktu, ugledavši arditu⁹⁹ ta četvorica predala su Francescu T. nečitku potvrdu o oduzimanju predmeta, uputila ga da se javi kvesturi i pobjegla pred arditima. U zapisnik s kvesture, osim opisa događaja, unesena je i njegova izjava kako je zainteresiran za provođenje istrage i za naknadu pretrpljene štete, a u iznosu od približno 5500 kruna. Analiza preostalih dokumenata iz spisa pokazuje kako je predmetni zapisnik služio kao dokaz za donošenje kaznenog naloga. U nalogu stoji kako se Francesco T. zbog prikriivanja dvije vunene vojničke deke kojih karakteristike i stanje upućuju na to da je riječ o skupocjenim, ukradenim

⁹⁷ O razbijanju ploča na hrvatskome jeziku od strane "fijumanske klateži" piše Zora Blažić, Riječanka čije isječke iz dnevnika cjelovito prenosi Perinčić u Perinčić, *op. cit.* u bilj. 43, str. 45 – 46.

⁹⁸ Badurina prenosi svjedočanstva o različitim metodama političke kontrole civilnog života za D'Annunzijeva upravljanja Rijekom. Netalijansko stanovništvo otpuštalo se iz javnih službi, odvjetnicima su se oduzimale dozvole za rad, a iz grada su se protjerali radnici, obrtnici i ribari. (Badurina, *op. cit.* u bilj. 43, str. 149.) Đekić još piše kako su se D'Annunzijevi pristaše oštro okomili na Hrvate i prisiljavali poslodavce da ih se otpusti s radnih mjesta dok Bartulović ističe kako su za vrijeme danuncijade stradale mnoge riječke tvrtke poput *Cantieri Navali de Carnaro* i *Raffineria Olii Minerali*. U konačnici je D'Annunzijeva avantura dovela do gospodarskog sloma grada i materijalne štete od 56 258 572 lira, što je u to doba bio golem iznos. (Đekić, *op. cit.* u bilj. 72, str. 258.; Bartulović, *op. cit.* u bilj. 29, str. 49).

⁹⁹ Prema povijesnim studijama arditi su mahom mladi ljudi koji su se dobrovoljno javili u vojne postrojbe aktivne u Prvome svjetskom ratu. Povijest ih pamti kao smjele sudionike podosta rizičnih vojnih operacija, one koji prkose smrti, pa su time uživali ugled i poseban status u odnosu na druge vojnike. Dičili su se visokim patriotizmom te je njihova poslijeratna uloga u rekonstruiranju društva poprimila mistične domoljubne konotacije. Rochat, G., *Gli arditi della grande guerra. Origini, battaglie e miti*, LEG Edizioni, Rimini, 2023., str. 1-2.

predmetima, osuđuje na novčanu kaznu od 3750 riječkih kruna. Kako u spisu nema drugih dokumenata, čini se sasvim mogućim da okrivljeni nije prigovorio na nalog zbog nepismenosti i da je nastupila pravomoćnost i izvršnost.¹⁰⁰ Što se zbilo s talijanskim vojnicima iz deliktnog događaja, ostalo je nepoznato.¹⁰¹

Treći preostali predmet vodio se protiv Marije M. kojoj se stavljalo na teret kazneno djelo prijevare iz čl. 413. i prekršaj zlouporabe tuđeg povjerenja iz čl. 459. talijanskog Kaznenog zakona. Tridesetsedmogodišnja Marija M., rastavljena i po zanimanju domaćica, otprije je bila poznata tijelima kaznenog progona jer je 1917. godine osuđena na kaznu zatvora od mjesec dana kao glavnu kaznu i novčanu kaznu od 200 kruna kao sporednu jer je sredstva za život stjecala gatanjem i proricanjem budućnosti uz novčanu naknadu. U novome postupku ustanovljeno je kako se nastavila baviti takvim aktivnostima otvorivši vrata svoga doma mnogim Riječanima. Takvo što ne čudi jer u to doba vjerovanje u okultno uz primjese misticizma i simbolizma bilo je gotovo općeprihvaćena sociološka pojava. I sam D'Annunzio bio je izrazito praznovjeran i skloniji donošenju odluka bacanjem novčića nego racionalnim promišljanjem. Vjerovao je u sretne brojeve i čekao da se oni poklope sa "znamenjem sudbine" prije no što bi povukao politički potez. Provodio je sate s proricateljicama sudbine i nastojao ovladati "znanjem Orijeanta".¹⁰² Stoga ne čudi da je u svom iskazu na glavnoj raspravi optuženica izjavila kako su seanse uistinu dobro posjećene, na osnovi čega sud zaključuje da je njezin dom stoga postao mjesto otvoreno javnosti i da je time ispunjen još jedan element iz bića prekršaja. Iako "okrivljena ne čini ništa drugo nego metodički zlopotrebljava lakovjernost običnih ljudi" uvjeravajući ih "da posjeduje dar koji niti ona niti bilo koja druga ljudska kreatura ne može imati" i prima novac,¹⁰³ u odnosu na kazneno djelo prijevare, oslobođena je. Naime, izostali su dokazi koji bi potkrijepili navode iz optužnice da je okrivljena prijevarno postupila i izigrala dobru vjeru neimenovane svjedokinje koja ju je samoinicijativno pozvala u svoj dom s molbom da izliječi njezinu kćer od

¹⁰⁰ Regia Pretura di Fiume, spis 235/1919., HR-DARI, kutija 509.

¹⁰¹ Sasvim je moguće da su talijanski vojnici upleteni u cijeli slučaj prošli u potpunosti nekažnjeno. Iako su se u gradu nastojale provesti različite mjere kako bi se smanjilo deliktno ponašanje vojnika, pa tako donošenje naredbe obveznog povratka u vojarnu u večernjim satima, Ledeen tvrdi kako je sam D'Annunzio često abolirao delinkvente i ignorirao teška kršenja discipline. Na taj bi način uredno osujetio sve napore šefa kabineta Giovannija Giuratiija, po vokaciji pravnika a karakterno vrlo racionalne i stabilne osobe, da u Rijeku uvede red i time ga jednostavno dovodio do očaja. Ledeen, M. A., *The First duce: D'Annunzio at Fiume*, Johns Hopkins University Press, Baltimore, 1977., str. 101.

¹⁰² Ledeen, *ibid.*, str. 7.

¹⁰³ Regia Pretura di Fiume, spis 484/1919., HR-DARI, kutija 509.

ludila i, nakon što je prošlo mnogo vremena, dala joj 200 kruna. U konačnici, Marija M. osuđena je na 15 dana zatvora zbog počinjenog prekršaja iz čl. 459. Za razliku od ostalih analiziranih pravorijeka, u ovoj presudi se izričito navodi kako je na odluku o kazni utjecala i činjenica specijalnog povrata.

4.2.5. *Predmet 224/1919 – odraz politike apsurda u kreiranju novoga kaznenopravnog sustava u Rijeci*

Prema do sada provedenim povijesnim istraživanjima pravna situacija u Rijeci bila je izrazito složena i kaotična. Društvene okolnosti u samome gradu preslikale su se u pravni život toga grada. Prema nekima, mađarsko pravo predstavljalo je relikv Austro-Ugarske Monarhije koja više ne postoji i trebalo ga je zamijeniti novim pravom, no nije bilo baš sasvim jasno tko i na koji način bi tu tranziciju trebao provesti. U konačnici je dvojba u području kaznenoga prava riješena prihvaćanjem *Consiglio Nazionale* kao tijela koje će predvoditi reformu, a preuzimanje seta talijanskih kaznenih zakona provedeno je donošenjem već spomenutog Zakona br. 2168.¹⁰⁴ Pravosuđe je trebalo djelovati u svrhu postizanja aneksionističkih ciljeva, no ulaskom D'Annunzia u Rijeku situacija se dodatno zakomplicirana. Prema Ledeen, Giovanni Giuriati, šef kabineta i D'Annunzijeva desna ruka, smatrao je kako su *comandanteu* dodijeljene ovlasti povjerenika talijanske krune, no prema isječcima iz njegovih memoara, zapovjednik grada smatrao se osobom koja je iznad same pravde, kako u teoriji tako i u praksi.¹⁰⁵ Takvo stanje generiralo je pravnu nesigurnost koja je nagrizala pravosudni sustav iznutra.

Podlogu za takav zaključak predstavlja predmet 224/1919 u kojem su sačuvana samo tri dokumenta, jedna presuda istoimenoga broja, kazneni nalog i zapisnik s glavne rasprave. Iz obrazloženja spomenute presude saznaje se kako je protiv tvrtke Strasser & König pokrenut prekršajni postupak jer su 10. prosinca 1919. njezini zaposlenici odložili smeće na Rivi Emanuela Filiberta. Kako je takvo činjenično stanje ispunjavalo elemente iz bića prekršaja “iz mađarskog zakona o javnoj higijeni koji je stavljen izvan snage zakonom kojim se uvodi talijansko kazneno zakonodavstvo”, pretor je donio oslobađajuću presudu zaključivši kako djelo koje se tvrtki stavlja na teret više ne predstavlja prekršaj.¹⁰⁶ No već 13. prosinca 1919. godine zaposlenici iste tvrtke deponirali su hrpu smeća na ulici. Po prijavi sačinjen je zapisnik na osnovi kojeg je donesen

¹⁰⁴ Čulinović, *op. cit.* u bilj. 21, str. 59.

¹⁰⁵ Ledeen, *op. cit.* u bilj. 101, str. 101.

¹⁰⁶ Regia Pretura di Fiume, spis 224/1919., HR-DARI, kutija 509.

prekršajni nalog kojim je navedena tvrtka proglašena krivom za počinjenje prekršaja iz čl. 475. talijanskog Kaznenog zakona i osuđena na novčanu kaznu od 25 riječkih kruna. Pokazalo se da se odlaganje smeća na javnoj površini može podvesti pod prekršaj bacanja i opasnog odlaganja stvari koje čini svatko tko “baci ili ostavi na javnoj površini ili ograđenom privatnom prostoru koji koristi više obitelji, stvari s ciljem da uvrijediti ili zaprlja druge osobe”, a prijeto mu “kazna zatvora do deset dana ili novčana kazna do stotinu lira.”¹⁰⁷ Kako je predstavnik okrivljene tvrtke uložio prigovor na prekršajni nalog, zakazana i održana je rasprava 6. travnja 1920. godine na kojoj je isti izjavio kako ne zna tko je potajice ostavio smeće na javnoj površini. Rasprava je zaključena i odgođena do daljnjega, a koji je to pravni epilog postignut u ovome slučaju, ostalo je nepoznato jer je zapisnik s rasprave posljednji dokument u spisu predmeta. Bilo kako bilo, teško se oteti dojmu da je zbog političkih interesa brisanje ugarskog, a uvođenje do tada neprimjenjivanog, stranog, dalekog kaznenog prava dovelo do izostanka pravne sigurnosti i novih, neriješenih pravnih zavrzlama koje su izravno pogađale Riječane.

5. ZAKLJUČNA RAZMATRANJA

Početak prošloga stoljeća u Rijeci obilježen je događajima za koje danas slobodno možemo reći da spadaju u jedno nadasve burno povijesno razdoblje. Na geopolitičkoj su se pozornici još uvijek krojile granice državnih teritorija, a takvi su potezi neminovno utjecali na život u Rijeci, lučkom, multinacionalnom, multikulturalnom i istinski kozmopolitskom gradu koji je u to doba po veličini i gospodarskom stupnju razvitka slobodno mogao parirati mnogim europskim metropolama.¹⁰⁸ Mišljenje što učiniti s Rijekom nakon Prvoga svjetskog rata imali su mnogi, a među njima bilo je i onih označenih nacionalističkim težnjama koja su prijetila narušavanjem istančane kulturno-jezične ravnoteže tada svojstvene tom gradu. Val talijanizacije započeo je i prije samog D’Annunzijeva ulaska u Rijeku, no taj 12. rujna 1919. godine ostaje zapamćen u riječkoj historiografiji kao prijelomna točka koja je duboko narušila već složene talijansko-hrvatske odnose. Za D’Annunzijeva upravljanja gradom zabilježen je niz poteza s irendentističkim predznacima kojima se teško kršilo međunarodno pravo. Napose, ovaj rad pokazuje kršenje sržnog pravila vezanoga uz ratnu okupaciju, a ono se

¹⁰⁷ Art. 457. *Codice Penale per il Regno d’Italia*, *op. cit.* u bilj. 49.

¹⁰⁸ Prema Perinčić Rijeka je u poraću do 1918. godine doživjela strelovit gospodarski rast te se po bruto prihodu po stanovniku našla odmah iza Budimpešte. Perinčić, *op. cit.* u bilj. 43, str. 11.

odnosi na članak 43. Haškog pravilnika o zakonima i običajima rata na kopnu. Talijanska je okupacijska vlast nametala talijansko zakonodavstvo u uvjetima kada je to bilo potpuno nepotrebno kao neku vrst osiguranja svojih interesa i prijenosa državnoga vrijednosnog sustava na područje Rijeke. Bio je to i izraz želje za dominacijom talijanske državne politike koja je jasno iskazivala interes i značajne trendove uzurpacije okupacijskog mandata, u službi aneksije i konačnog priključenja grada Italiji.

Iz svega navedenoga pokazalo se kako u razdoblju danuncijade tijela vlasti i nisu pretjerano marila za pravo. Takve okolnosti otvorile su vrata instrumentalizaciji kaznenog prava koja se na normativnoj razini već ostvarila donošenjem Zakona br. 2168 od 16. ožujka 1919., kojim se u riječki pravni prostor uvodi Kazneni zakon iz 1889. i Zakon o kaznenom postupku Kraljevine Italije iz 1913. godine, a briše ugarsko kazneno pravo. Ovim potezom *Consiglio Nazionale* postavio je otvoren put za daljnje korištenje kaznenog prava u političke svrhe u samoj sudskoj praksi. Tomu je pripomogla i zabrana obavljanja odvjetničke službe odvjetnicima koji su odbijali položiti "svečanu prisegu" tom vijeću i time priznati legitimitet njegove vlasti. Pravna pozornica postavljena je i jednočinka o služenju kaznenog prava u političke svrhe mogla je započeti. Analiza provedena za potrebe ovoga rada na uzorku od 16 sačuvanih spisa u Državnom arhivu u Rijeci iz razdoblja od D'Annunzijeve "svetog ulaska" u Rijeku do sklapanja Trianonskog ugovora (12. rujna 1919. do 4. lipnja 1920.) potvrdila je kako su se u kaznenim i prekršajnim postupcima na Gradskom sudu Rijeka kvalifikacije postavljale i predmeti rješavali primjenom *Codice Zanardelli* i zakonodavnih akata Talijanskog nacionalnog vijeća i Zapovjednika Grada Rijeke. U sačuvanoj sudskoj dokumentaciji Csemegijev Kazneni zakon ne spominje se nijednom. Pokazala se stoga točnom Čulinovićeve tvrdnja kako je suprotno pravilima međunarodnoga okupacijskog prava "novo riječko pravo" istisnulo ugarsko kazneno pravo.

Ipak, istraživanje je pokazalo kako se normativna tranzicija nije odvila jednostavno i glatko. Brzopleto prisvajanje talijanskog Kaznenog zakona i generiranje normativnih akata od strane tijela čiji su zakonodavni legitimitet osporavali mnogi stvaralo je izrazito visok stupanj pravne nesigurnosti koja je dovodila do apsurdnih pravnih rješidbi. Detaljna analiza sačuvanih podnesaka iz spisa 224/1919 pokazala je kako nije bilo isključeno da o kažnjivosti dvaju činjenično gotovo identičnih događaja koji su se odveli u razmaku od samo tri dana Gradski sud Rijeka donese sasvim oprečne zaključke. Prema analiziranoj sudskoj praksi, odložiti smeće na javnoj površini moglo se smatrati legaliziranim djelom nakon ukinuća mađarskog zakona o javnoj higijeni, no isto tako i prekršajem iz čl. 475. *Codice Zanardelli*. Čini se kako su se kaotičnost s ulica i (bez)vlađe koje je zahvatilo različite segmente riječkoj javnog života prelili i u pravosudni prostor svodeći predviđanje o ishodima kaznenih i prekršajnih

postupaka na puko nagađanje. Za danuncijade, kada su se korpusi pravnih pravila preko noći zamjenjivali novim setom posuđenih i naprečac sastavljenih normi, teško se moglo govoriti o vladavini prava kakvoj danas težimo, no ni tada instrumentalizacija kaznenog prava nije provedena u cijelosti.

Analiza prikupljenih predmeta potvrdila je kako se kazneno pravo nije koristilo kao sredstvo promicanja novih moralnih postulata, pa ni onih koji su bili usko vezani uz promicanje protalijanskih moralnih stajališta vezanih uz riječku državnu, kulturnu i jezičnu pripadnost. Osim što su klasični delikti ćudoređa izostali u sudskim spisima, pokazalo se kako su se riječki suci koristili kaznenopravnim instrumentima novoga riječkog prava kako bi ispravili nepravde nositelja i onih koji su podupirali okupacijsku vlast. Nije isključeno da su preto-ri, vjerni sudačkoj etici i ideji kako i u bremenitim okupacijskim okolnostima pravo i pravda ne smiju biti udaljeni antinomi, posezali za amnestijom kako bi zaustavili postupke protiv okrivljenika koji su bili žrtve nečovječnog i ponižavajućeg postupanja karabinjera, a kojima se neosnovano stavljao na teret napad na službenu osobu, remećenje javnog mira i odbijanje poslušnosti vlasti. Nadalje, istraživanje je pokazalo kako su u rješavanju sudskih spisa uočene jednako važne tendencije rada neovisne i nepristrane sudske vlasti. U postupcima pokrenutima protiv 17 okrivljenika sud je u konačnici donio oslobađajuću ili formalnu presudu jer djelo koje im je stavljano na teret nije prekršaj ili nije dokazano ili je izostao prijedlog za progon. U toj skupini predmeta riješenih u korist okrivljenika najviše je onih vezanih uz prekršaj unosa jugoslavenskih novčanica bez valjane markice na riječko područje. Sve to pokazuje da i u doba “neuspjelog političkog eksperimenta”,¹⁰⁹ “višemjesečne histerije”,¹¹⁰ “revolucionarne fešte”¹¹¹ tijekom koje je, kako kaže Car Emin, “u gradu s izrazitim filistarskim naklonostima, zakon preko noći postao bezakonjem, krepost nešto sasvim smiješno, a sve nedopušteno krepost”¹¹² sudstvo barem u dijelu ostalo imuno na politikanstvo i sitne političke uloge i koristi koje su isplivale na površinu u okupacijskoj krizi. Jesu li uočene tendencije tek izdvojena pojava ili je sudstvo tijekom danuncijade uistinu bilo neovisno i nepristrano, teško je reći. Dio spisa Gradskog suda Rijeke zauvijek je ostao izgubljen protekom vremena, škartiranjem arhivske građe, ali i pretencioznim polaganjem prava na sudske spise samog pjesnika *comandantea* koji ih bespovratno odnosi sa sobom povlačeći se nevoljko iz grada. Koliko je autorima poznato, provedeno istraživanje za potrebe ovoga rada prva

¹⁰⁹ Pavlaković, *op. cit.* u bilj. 42, str. 36.

¹¹⁰ Perinčić, *op. cit.* u bilj. 43, str. 8.

¹¹¹ Badurina, *op. cit.* u bilj. 43, str. 145.

¹¹² Car Emin, V., *Danuncijada – romansirana kronisterija riječke tragikomedije 1919.-1921.*, Nakladni zavod Hrvatske, Zagreb, 1946., str. 45.

je studija o instrumentalizaciji kaznenog prava pod D'Annunzijevom upravom u povijesno-međunarodnom kontekstu, no daljnji istraživački fokus zasigurno treba usmjeriti na analizu arhivske građe iz doba Talijanske regencije Kvarnera. Čini se da je došlo vrijeme da se minucioznim znanstvenim pristupom nastavi rasvjetljavati razdoblje nedovoljno poznate riječke pravne povijesti i otvarati nove rasprave o služenju kaznenoga prava u političke svrhe. U jeku rastućeg populizma i nedovoljne kaznenopravne pismenosti građana, prošli dani mogu biti znamen opomene "ne ponovilo se".

BIBLIOGRAFIJA

- Andrassy, J.; Bakotić, B.; Seršić, M.; Vukas, B., *Međunarodno pravo 3*, Školska knjiga Zagreb, Pravni fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 2006.
- Annibale, S., *La questione di Fiume nel diritto internazionale*, Unione Italiana Fiume, Università popolare Trieste, Centro di ricerche storiche, Rovinj, 2011.
- Badurina, N., *D'Annunzijeva okupacija Rijeke: prema transnacionalnom pamćenju*, Vjesnik Državnog arhiva u Rijeci, vol. 61/62, 2020., str. 143 – 157.
- Ballinger, P., *Rewriting the Text of the Nation: D'Annunzio at Fiume*, Quaderni, vol. XI, br. 1, 1997., str. 117 – 154.
- Bartulović, Ž., *Sušak 1919.-1947. – državnopravni položaj grada*, Pravni fakultet Sveučilišta u Rijeci, Državni Arhiv u Rijeci, Adamić, Rijeka, 2004.
- Bartulović, Ž., *Sušak u odnosima Kraljevine SHS i Italije 1918.-1925.*, Zbornik Pravnog fakulteta u Zagrebu, vol. 50, br. 6, 2000., str. 957 – 988.
- Binding, K., *Handbuch des Strafrechts*, vol. 1, von Duncker und Humblot, Leipzig, 1885.
- Car Emin, V., *Danuncijada – romansirana kronisterija riječke tragikomedije 1919.-1921.*, Nakladni zavod Hrvatske, Zagreb, 1946.
- Codice Penale per il Regno d'Italia*, Stamperia reale, Rim, 1889.
- Crnković, N., *Inventar Kotarskog suda Rijeka 1822. – 1947.*, Historijski arhiv Rijeka, Rijeka, 1984.
- Cvitanović, L., *Svrha kažnjavanja u suvremenom kaznenom pravu*, Hrvatsko udruženje za kaznene znanosti i praksu, Ministarstvo unutarnjih poslova, Republike Hrvatske, Zagreb, 1999.
- Čepulo, D., *Hrvatsko-ugarska nagodba i reforme institucija vlasti u Hrvatskom saboru 1868.-1871.*, Zbornik Pravnog fakulteta Sveučilišta u Rijeci, *Suppl.* 1, 2001., str. 117 – 148.

- Čulinović, F., *Riječka država od Londonskog pakta i Danuncijade do Rapalla i aneksije Italiji*, Školska knjiga, Zagreb, 1953.
- Dinacci, E., *Scrivere il nuovo Codice Penale: una sfida culturale prima che giuridica*, *Rivista penale diritto e procedura*, vol. 1, 2023., str. 59 – 101.
- Dubber, M. D., *Criminal Jurisdiction and Conceptions of Penalty in Comparative Perspective*, *The University of Toronto Law Journal*, vol. 63, br. 2, 2013., str. 247 – 277.
- Dubber, M. D., *Criminal Law in Comparative Context*, *Journal of Legal Education*, vol. 56, br. 3, 2006., str. 433 – 443.
- Đekić, V., *Šest priloga o D'Annunziju i danuncijadi*, *Vjesnik Državnog arhiva u Rijeci*, vol. 61/62, 2020., str. 257 – 280.
- Đurić, D., *Državnopravni položaj Rijeke u D'Annunzijevom vremenu 1918.-1920.*, *Pravnik*, vol. 42, br. 86, 2008., str. 35 – 50.
- Evans, J. R., *Back to the Future: Reclaiming America's Constitutional Heritage*, Jameson Books, Ottawa, 1998.
- Frank, S., *Kazneno pravo*, Izdavački zavod Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti, Zagreb, 1950.
- Frank, S., *Teorija kaznenog prava*, Tisak grafičkog zavoda Hrvatske, Zagreb, 1955.
- Grozđanić, V.; Rittossa, D., *Povijesni razvoj kaznenopravnog statusa žena*, u: Grozđanić, V. (ur.), *Kada žena ubije*, Pravni fakultet Sveučilišta u Rijeci, 2011., str. 16 – 100.
- Grozđanić, V.; Škorić, M.; Martinović, I., *Kazneno pravo, Opći dio*, Pravni fakultet Sveučilišta u Rijeci, Rijeka, 2013.
- Horvatić, Ž.; Derenčinović, D.; Cvitanović, L., *Kazneno pravo, Opći dio I, Kazneno pravo i Kazneni zakon*, Pravni fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 2016.
- Ibler, V., *Rječnik međunarodnog javnog prava*, Informator, Zagreb, 1987.
- Jocić, M., *V. zakonski članak iz 1878. godine; XXXVI. zakonski članak iz 1908. godine sa dopunjujućim i izmjenjujućim naređenjima drugih zakona kao i Predlog Kaznenog zakona za Kraljevinu Srba, Hrvata i Slovenaca, Opšti deo*, Štamparija Daničić, Novi Sad, 1926.
- Kant, I., *Die Metaphysik der Sitten*, Philosophischen Bibliothek Band 42, Leipzig, 1919.
- Képešy, I., *The Consolidation of Hungarian Legal Practice with the Austrian Norms in 1861.*, *Studia Iuridica*, vol. 80, 2019., str. 155 – 168.
- Lapaš, D.; Šošić, T. M., *Međunarodno javno pravo – izbor dokumenata*, Sveučilište u Zagrebu, Pravni fakultet, Zagreb, 2005.
- Ledeem, M. A., *The First duce: D'Annunzio at Fiume*, Johns Hopkins University Press, Baltimore, 1977.

- Medved, M., *Katolička crkva i D'Annunzijeva okupacije Rijeke*, Časopis za suvremenu povijest, vol. 44, br. 1, 2012., str. 111 – 136.
- Milčić, A.-M., *From Gowns to Uniforms and from the Palace to the Brothel: Women's Lives and Political Allegory in D'Annunzio's Rijeka, 1919-1921*, Časopis za povijest Zapadne Hrvatske, vol. XIII, br. 13, 2018., str. 13 – 36.
- Novoselec, P., *Opći dio kaznenog prava*, Sveučilište J. J. Strossmayera u Osijeku, Pravni fakultet Osijek, Osijek, 2016.
- Patafta, D., *Privremene vlade u Rijeci (listopad 1918. – siječanj 1924.)*, Časopis za suvremenu povijest, vol. 38, br. 1, 2006., str. 197 – 222.
- Pavlaković, V., *D'Annunzio u Rijeci 1919.: Reprzentacije u jugoslavenskom tisku*, Časopis za povijest Zapadne Hrvatske, vol. XVI, br. 16, 2022., str. 35 – 59.
- Perinčić, T., *Rijeka ili smrt! D'Annunzijeva okupacija Rijeke, 1919.-1921.*, Naklada Val, Rijeka, 2019., str. 204 – 205.
- Polić, M., *Prilog poznavanju života i djelovanja Benjamina Grohovca*, Vjesnik Državnog arhiva u Rijeci, vol. 61/62, 2020., str. 209 – 222.
- Radbruch, G., *Rechtsphilosophie, Studienausgabe*, C. F. Müller, UTB Uni-Taschenbücher Verlag, Heidelberg, 1999.
- Rochat, G., *Gli arditi della grande guerra. Origini, battaglie e miti*, LEG Edizioni, Rimini, 2023.
- Stelli, G., *La lunga storia dell'autonomia fiumana*, u: Rossi, D. (ur.): *La Città di Vita cento anni dopo. Fiume, d'Annunzio e il lungo Novecento adriatico*, Wolters Kluwer, CEDAM, Milano, 2020., str. 1 – 24.
- Stelli, G., *Storia di Fiume. Dalle origini ai giorni nostri – Povijest Rijeke. Od nastanka do naših dana*, Biblioteca dell'Immagine, Pordenone, 2017.
- Stuntz, W. J., *The Pathological Politics of Criminal Law*, Michigan Law Review, vol. 100, br. 3, 2001., str. 505 – 600.
- Šepić, D., *Istra uoči Konferencije mira (Talijanska okupacija Istre 1918. i istarski Hrvati)*, Zbornik Odsjeka za povijesne znanosti Zavoda za povijesne i društvene znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti, vol. 4, 1961., str. 349 – 382.
- Šilović, J.; Frank, S., *Krivični zakonik za Kraljevinu Srba, Hrvata i Slovenaca od 27. januara 1929.*, Jugoslavenska štampa, Zagreb, 1929.
- Šišić, F. (sabrao), *Dokumenti o postanku Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca 1914.-1919.*, Naklada "Matice Hrvatske", Tisak Nacionalne tiskare, Zagreb, 1930.
- Toševa Karpowicz, Lj., *Rijeka (Fiume) 1868-1924. Od autonomije do države*, Udruga Slobodna Država Rijeka, Rijeka, 2021.
- Vukas, B., ml., *Hrvatska državnost – pravno-povijesne prosudbe*, Sveučilište u Rijeci, Pravni fakultet, Rijeka, 2017.

- Vukas, B., ml., *Talijanska okupacijska politika u Istri i Kastavštini u drugoj polovici 1918. godine – pravni aspekti*, Zbornik Kastavštine, vol. 19, 2011., str. 71 – 89.
- Vukas, B. ml.; Borbelj, D., *Talijanska okupacijska uprava u Istri 1918. – 1920. s gledišta međunarodnog prava*, Zbornik radova s Petoga motovunskog kolokvija održanoga 17. studenog 2018. u Motovunu “Habsburgovci i Istra u pravu i povijesti”, Državni arhiv Pazin, Josip Turčinović d.o.o., Općina Motovun, 2019., str. 245 – 265.
- Welzel, H., *Das Deutsche Strafrecht, Eine systematische Darstellung*, De Gruyter Lehrbuch, Berlin, 1969.
- Zakošek, B.; Poropat, S., *Rijeka 1919. – fašizam prije fašizma, D’Annunzio i danuncijada u gradivu Državnog arhiva u Rijeci, Izložba povodom Međunarodnog dana arhiva 2019. godine*, Vjesnik Državnog arhiva u Rijeci, vol. 61/62, 2020., str. 23 – 139.
- Zlatarić, B., *Krivično pravo*, I. svezak, Informator, Zagreb, 1972.
- Žic, I., *Nekoliko knjiga, autora i opažaja o problemu Gabriele D’Annunzija u Rijeci*, Vjesnik Državnog arhiva u Rijeci, vol. 61/62, 2020., str. 197 – 208.

IZVORI

Pravni akti

KZ/11, Narodne novine, br. 125/2011., 144/2012., 56/2015., 61/2015., 101/2017., 118/2018., 126/2019., 84/2021., 114/2022., 114/2023., 36/2024.

Sudska praksa

Commonwealth v. Cyrus Alger, 7 Cush. 53, 61 Mass. 53, 1851.

Commonwealth v. Tewksbury, 52 Mass. 55, 1846.

Oberverwaltungsgericht NRW, 4 A 1361/15 od 19. ožujka 2019.

Regia Pretura di Fiume, spis 75/1919. HR-DARI, kutija 509.

Regia Pretura di Fiume, spis 76/1919., HR-DARI, kutija 509.

Regia Pretura di Fiume, spis 109/1919., HR-DARI, kutija 509.

Regia Pretura di Fiume, spis 110/1919., HR-DARI, kutija 509.

Regia Pretura di Fiume, spis 111/1919., HR-DARI, kutija 509.

Regia Pretura di Fiume, spis 143/1920., HR-DARI, kutija 509.

Regia Pretura di Fiume, spis 144/1920., HR-DARI, kutija 509.

Regia Pretura di Fiume, spis 181/1919., HR-DARI, kutija 509.

- Regia Pretura di Fiume, spis 183/1919., HR-DARI, kutija 509.
Regia Pretura di Fiume, spis 201/1919., HR-DARI, kutija 509.
Regia Pretura di Fiume, spis 204/1919., HR-DARI, kutija 509.
Regia Pretura di Fiume, spis 205/1919., HR-DARI, kutija 509.
Regia Pretura di Fiume, spis 207/1919., HR-DARI, kutija 509.
Regia Pretura di Fiume, spis 224/1919., HR-DARI, kutija 509.
Regia Pretura di Fiume, spis 235/1919., HR-DARI, kutija 509.
Regia Pretura di Fiume, spis 484/1919., HR-DARI, kutija 509.
Regio Tribunale Penale di Fiume, 1227/1920 od 21. rujna 1920.

Abstract

Dalida Rittossa*
Budislav Vukas, ml.**

CERTAIN ISSUES CONCERNING THE APPLICATION OF LAW
DURING THE OCCUPATION OF RIJEKA FROM 1918 TO THE
TREATY OF TRIANON***

Many studies have been written about the turbulent and, above all, interesting legal past of the city of Rijeka. And while Italian historiography pays particular attention to the legal issues arising from the occupation of the city by D'Annunzio, Croatian legal scholars deal with this historical phenomenon quite sporadically. In order to contribute to the analysis of the legal substrate of Danunziada and to stimulate discussion, the authors explain the socio-political context of the occupation and why the newly created circumstances constituted a violation of the international law of war with regard to the occupation. History has shown that in times of great unrest and sociological, economic, cultural, political, and other disturbances, there is an increased danger of the instrumentalization of criminal law for political purposes. To examine whether criminal law was used outside of its doctrinally proclaimed purposes, and for the aims of the occupying power, research was conducted using the special archival fund of the State Archives in Rijeka. The sample consisted of 16 files of the City Court of Rijeka, which were opened from September 12, 1919, when D'Annunzio entered Rijeka, until June 4, 1920, when the Trianon Peace Treaty was concluded, aiming to provide a final solution to the "Rijeka issue." Although the results of the analysis confirm the thesis that the instrumentalization of criminal law occurred on a normative level by erasing the existing Hungarian law and installing the "new Italianized Rijeka law," in adjudication, this newly created law was used to preserve the independent and impartial work of judges and to promote justice in addressing the individual circumstances of defendants.

Key words: D'Annunzio's occupation of Rijeka; occupation circumstances; violation of international law; instrumentalization of criminal law; case law of the City Court of Rijeka

* Dalida Rittossa, Ph. D., Associate Professor, Faculty of Law, University of Rijeka, Hahlić 6, 51 000 Rijeka; dalida.rittossa@pravri.uniri.hr;
ORCID ID: orcid.org/0000-0002-1452-0838

** Budislav Vukas, ml., Ph. D., Professor, Faculty of Law, University of Rijeka, Hahlić 6, 51 000 Rijeka; budislav.vukas@pravri.uniri.hr;
ORCID ID: orcid.org/0000-0003-0976-9169

*** This work has been partially supported by the University of Rijeka project [uniri-isku-sni-drustv-23-232] which is carried out at the Institute for Criminal Sciences of the Faculty of Law in Rijeka. The work is also one of the activities of the Institute for Democracy, Social Justice and Sustainable Development of the Faculty of Law in Rijeka.